

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТУТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

ДИПЛОМНА РОБОТА

**ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ БІНАРНОГО
ОПОЗИЦІЙНОГО КОНСТРУКТУ «ЗРАДА – ПЕРЕМОГА» В
ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
зі спеціальності 053 «Психологія»
ОНП «Політична психологія»

студентки ОС «Магістр»
спеціальності «Психологія»
ОНП «Політична психологія»
Радіонової Марії Анатоліївни

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної
психології
Рогаль Ніна Іванівна

Допустити до захисту в дек
Кафедра соціальної психології
Протокол № _____ від _____
Завідувач кафедри:
Доктор психологічних наук, професор
Коваленко Алла Борисівна

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІНАРНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ «ЗРАДА-ПЕРЕМОГА» В ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	8
1.1 Основні наукові підходи до вивчення проблеми бінарних опозиційних концептів	8
1.2. Психосемантична сутність та структура бінарних опозиційних концептів	19
1.3 Концептуальні засади дослідження політичної картини світу	25
1.4. Бінарний опозиційний конструкт «Зрада – Перемога» як складова політичної картини світу	30
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОГРАМИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ БІПОЛЯРНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО КОНСТРУКТУ «ЗРАДА – ПЕРЕМОГА ТА ЧИННИКІВ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ ...	44
2.1. Опис вибірки та етапів емпіричного дослідження	44
2.2. Обґрунтування психодіагностичного інструментарію дослідження ...	49
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ БІНАРНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО КОНСТРУКТУ «ЗРАДА – ПЕРЕМОГА» ТА ЧИННИКІВ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	61
3.1 Образ бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога»	61
3.2 Психологічні особливості українців як носіїв політичної картини світу	71
3.3 Соціально-психологічні чинники формування образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога»	76
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	96

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження обумовлена формуванням нової політичної реальності в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Зовнішня агресія поміщає громадян України в обставини, яка завдає руйнівного удару по усталеній картині світу, в тому числі політичній картині світу.

Ясний факт опонування чітко-окресленому та видимому ворогу, а також постійна загроза існуванню держави, життю та здоров'ю громадян, штовхає останніх до активної експлуатації бінарних опозицій для оцінки політичної реальності. Попри те, що в історії воєнних конфліктів на момент написання роботи, гарячу фазу війни Росії проти України не можна вважати затягнутою, напруга серед громадян України, пов'язана з тривалістю та невизначеністю моменту в часі, в який послідує воєнний розгром російської армії, що провокує їх до ірраціональних висновків, як-от пояснення такого, на їх погляд, затягування зрадою представників вищого ешелону влади.

Бінарний опозиційний конструкт «Зрада – Перемога» був популярним фреймом в політичній картині світу українців, який актуалізувався в часи Євромайдану та містив кристалізоване в ній знання про протистояння народу та влади та оцінки політичних фактів з точки зору того чи вони працюють на благо народу («перемога») чи спрямовані зловмисно проти нього («зрада»). Як бачимо, у 2013 році «Революція гідності» виступила травматичним драйвером, який актуалізував чорнобіле, бінарне мислення громадян. Проте з повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року, розуміння концепту «перемога» почало змінюватись з об'єктивних причин, що, на наш погляд, мало б зумовити перегляд семантичного профіля усього бінарного опозиційно конструкту «Зрада – Перемога» в цілому в політичній картині світу українців.

Особливості застосування бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» та його образу гарно здійснений в межах численних лонгітюдних дискурс-аналітичних та психолінгвістичних досліджень (О. Вознесенська, О. Калита, О. Кирилюк, К. Кислюк, Г. Кузь, С. Остапчук, Б. Парахонський, І. Синиця, О. Чернікова та інші), але його психосемантична сторона, а саме оцінювання та класифікація політичних фактів, що є однією з функцій політичної картини світу, а також чинники, які визначають процес цього оцінювання, не були дотепер досліджені в такій же мірі.

Таким чином, актуальність теми її наукова та практична значимість – необхідність детального та комплексного розгляду образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» та чинників його формування в політичній картині світу українців. Це і стало підставою для вибору даної теми, як теми магістерського дослідження.

Об’єктом дослідження є політична картина світу.

Предмет дослідження – образ бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» та чинники його формування.

Мета роботи полягає у розкритті образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» в політичній картині світу та чинників його формування.

Визначена мета дає змогу встановити відповідні **завдання** дипломної роботи:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблематики дослідження.
2. Дослідити образ бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога».
3. Виявити чинники впливу на формування образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога».

Методи дослідження:

✓ *теоретичні*: аналіз, класифікація, систематизація, порівняння й узагальнення теоретичних та експериментальних даних з проблеми дослідження;

✓ *емпіричні*: опитування, тестування, анкетування;

Для проведення емпіричного дослідження, було використано ряд адаптованих психодіагностичних методик:

1. Асоціативний експеримент;
2. Контент-аналіз;
3. Методика «Рівень суб'єктивного контролю (локус контролю)»

Дж. Роттера;

4. Модифікована методика О. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» І. Субешкевич;

5. Опитувальник «Громадянська ідентичність» І. Петровська;

6. Семантичний диференціал.

✓ *математично-статистичні*: описові статистики, кореляційний аналіз, множинний регресійний аналіз тощо. Розрахунки були проведені за допомогою комп'ютерних програм «Microsoft Excel», «R Studio» та мови програмування R для статистичної обробки даних.

Емпірична вибірка дослідження. Дослідження передбачало 2 етапи, тому було сформовано дві вибірки. Вибірка №1 складалась з 36 респондентів, дописувачів в інтернет-спільнотах з традицією широкого обговорення політичних фактів (Телеграм-канал «Новинач», групові чати студентів філософського факультету та факультету психології Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка в месенджері «Телеграм»). З них 13 чоловіків та 23 жінки у віці від 18 до 36 років. Вибірка №2 складалась з 82 респондентів, запрошених за тим же принципом, що й на першому етапі. З них 22 чоловіка та 60 жінок у віці від 18 до 60 років.

Наукова новизна та теоретична значущість дипломної роботи полягає в тому, що вперше:

- поглиблене уявлення щодо бінарних опозицій, як складової політичної картини світу;
- сформовано психосемантичний профіль образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога»;
- з'ясовано чинники формування цього образу.

Практична значущість даної дипломної роботи полягає в тому, що її результати дають концептуальну основу для осмислення того факту, як бінарний опозиційний концепт «Зрада – Перемога» виконує роль фрейму в межах політичної картини світу. Розуміння дихотомії «Зрада – Перемога» як ментальної шкали для якісної та кількісної оцінки політичних фактів, а також чинників її формування, може звернути нашу увагу на особливості бінарного світосприйняття та процесу класифікації знань про політичну реальність.

Положення і висновки, які обгрунтовані в роботі, дозволяють звернути увагу на науково значиму можливість запобігання конфліктному протистоянню «народ – влада», а також стимуляції оптимістичного погляду на політичні перспективи та стратегії. Вони можуть служити методологічною основою для соціально-філософських, соціологічних, політологічних, психосемантичних та когнітивно-лінгвістичних досліджень.

Надійність та достовірність результатів дослідження забезпечується використанням методів статистичного аналізу даних, поєднанням кількісних та якісних методів дослідження, підбором психодіагностичних методик, які є достатніми для розкриття теми вивчення тощо.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 73 найменування.

Робота містить 8 ілюстрацій та 5 таблиць. Основний зміст роботи викладений на 82 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІНАРНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ «ЗРАДА-ПЕРЕМОГА» В ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

1.1. Основні наукові підходи до вивчення проблеми бінарних опозиційних концептів

Бінарна опозиційність є універсальним принципом для систематизації знакових систем у людській картині світу та способом пізнання оточуючої її реальності. Вона була у фокусі вивчення дослідників ще до нашої ери та є невід'ємним атрибутом та проблемним полем практично усіх галузей гуманітарного знання.

Бінарне (дихотомічне) мислення у вигляді пар опозицій як спосіб пізнання, розуміння та опису навколишньої дійсності були предметом дослідження та філософо-логічних дискусій з часів античної філософії. Аристотель, Піфагор, Платон та інші використовували протиставлення на ряду з аналогіями в процесі формування аргументації («Бінарна опозиція», б.д.).

Історик та викладач Кембриджського університет Джефрі Ллойд, в ході вивчення раннього античного аргументативного дискурсу, доходить висновку про значущу перевагу теорій, що засновані на бінарній опозиційності в багатьох суспільствах на різних етапах технологічного розвитку і наводить з цього приводу наступні пояснення. «Безліч знакових природних феноменів демонструють певну дуальність: день змінює ніч; сонце підіймається на сході та сідає на заході; в багатьох кліматичних зонах присутній помітний контраст між сезонами; в більшості своїй, тварини поділяються на самців та самок і білатеральні симетрія їх тіл очевидна... Протиставлення є елементом будь-якій класифікації й у первинному своєму вигляді є поділом понять на дві групи за спільною ознакою» (Lloyd, 1966, с.80).

Явище людського мислення, значущою частиною якого є дихотомії, є одним з основних об'єктів дослідження психології, проте, до того як психологія виокремилась та сформувалась як галузь окремого наукового знання, предтечі вивчення полярних дуальностей в мисленні (насамперед, аналітичному) широко зустрічались у філософії, зокрема такому її розділі як логіка.

Взагалі, традицію бінарних опозицій в мисленні можна вести ще від давньокитайського уявлення про інь-янь. На заході вона спостерігається в працях Сократа, Платона та Боеція. Традиція «єдності протилежностей» була дуже сильною й у Середні Віки (наприклад знакова праця П'єра Абеляра «Так і Ні», що містила близько 1800 цитат з Біблії та Священних текстів, які суперечили одна одній). Також дихотомії були вагомим атрибутом середньовічної світоглядної та, зокрема, релігійної картини з притаманним їм поділом на грішників та праведників, рай та пекло тощо (Abelar, 2007).

Розглянемо провідні ідеї трохи детальніше. Уявлення про схильність людського мислення до дихотомійного сприйняття дійсності як історичної традиції можна знайти в досократичній філософській думці. Так, Фалес Мілетський наводив власне уявлення про космогонію всього суцього, як такого що складається з різних начал. Далі він наводить їх саме у вигляді бінарних дихотомій: світле та темне, холодне і тепле, земне і небесне, видиме та невидиме тощо (Семенов, Черкасов, 2018).

Проте, ідея про бінарні дихотомії не стояла на місці і розвивалась, набуваючи нових властивостей, якими їх наділяли спадкоємці досократичної античної філософської думки, а саме, в межах Піфагорійської школи, діалектики Платона та формальної логіки Аристотеля (Гаврилюк, 2012, с. 66). Піфагорійці у свої філософії особливу увагу приділяється опозиції Одиниці та Двійки, тобто, парного і непарного. Вважається, що Піфагорійці були першими, хто почав вкладати в бінарні

опозиції оціночні судження та аксіологічні ознаки у вигляді «непарне-хороше, а парне – погане». Далі, на основі цієї тези вони розбудували сталу архітектуру системи суперечностей, які в сучасній психологічній науці і називаються бінарною опозицією. Натомість Платон, як піонер діалектики, навпаки, акцентував увагу на єдності протилежностей, а Аристотель за допомогою дихотомії працював над концепцією порівняльного аналізу як формально-логічної операції.

Аристотель у всій повноті обґрунтовує принцип «різне – значить нерівноцінне», тобто він говорить не лише про повсюдну наявність протилежностей як невід’ємних атрибутів усіх існуючих об’єктів та явищ, а й про їх аксіологічне навантаження. Тобто, будь-яка бінарна дихотомія побудована на матриці фундаментальної дихотомії «хороше-погане». Так, за Аристотелем, «верх» є більш довершеним та «хорошим» за своєю природою, аніж «низ». За цим же принципом він характеризує бінарні опозиції «право – ліво», «чоловіче-жіноче» тощо (Germond-Duret, 2016).

Окрім вищенаведених античних філософів, найбільш значущим вкладом у формуванні перших уявлень про бінарні опозиції є ідеалістична діалектика Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля на основі доробку Йоганна Готліба Фіхте. В межах своєї праці Гегель формулює 3 закони діалектики:

1. Закон єдності та боротьби протилежностей. Усі явища містять в собі та складаються із суперечностей (протиріччя);

2. Закон обопільного переходу кількісних змін у якісні зміни. Поступові кількісні зміни в об’єкті чи явищі ведуть його до точки, в якій означені зміни набувають властивостей якісних;

3. Закон подвійного заперечення. Після операції формулювання чи виявлення суперечності, яка формулюється як пара «теза-антитеза», відбувається операція подвійного заперечення, яка призводить до переходу явища на новий ступінь розвитку, містить риси тези та антитези та називається «синтезою». Відносно першої суперечності вона є синтезою, проте на своєму рівні вона стає тезою та ініціює процес формування нової

суперечності, що забезпечує так звану «спіраль розвитку» явища ("Dialectic", 2021).

Також, описуючи ідею бінарних опозицій заслуговують на згадку Рене Декарт та філософія картезіанства. Провідна ідея його філософської думки полягає у розрізненні та протиставленні свідомості та матерії, що є одним з провідних прикладів бінарних опозицій у філософії дуалізму, яка заклала підвалини розуміння їх, в подальшому, як психологічного феномену та атрибуту людської свідомості. У своїх працях він ілюструє те, що уявлення про те, що деякі категорії, які вважаються такими, що пов'язані у свідомості людини, фактично такими не є, але належать до різних категорій. Натомість, позірне очевидне співвідношення таких дихотомій впливає лише з їх вторинних зв'язків (Eastman, 2004, с. 14).

У своїх працях тяжіння до бінарної опозиційності описував і Юнг, класик психоаналізу, міркуючи про певні «парні сили» в колективному несвідомому, а також потребу завжди підсилювати те слабше явище чи поняття, що є в кожній парі. Подібно до гегелівського закону діалектики про перехід кількісних змін в якісні, він розробляє своє уявлення про несвідомі протилежності у концепцію енантіодромії на основі однойменного вчення Геракліта. Це такий психологічний принцип, що постулює схильність будь-яких поляризованих феноменів чи явищ переходити у власну протилежність. Відносно самих несвідомих протилежностей енантіодромія є процесом прояву цих протилежностей в часовій послідовності (Jung, 2014, с. 72).

Говорячи ж щодо терміну «бінарні опозиції», то все ж як наукова концепція вона виникла в межах лінгвістичної науки і лише з часом потрапила в поле зору біхевіористів, когнітивних психологів та нейропсихологів. Авторство даного терміну належало Фердинанту де Сосюру і первинно стосувалось опозиції звуків у мовленні. Його наукові розвідки були настільки цінними, що потім ефективно використовувались

не лише при дослідженні мов, а й при вивченні та інтерпретації міфів, а також звичаїв, як інструментів соціального контролю та етнопсихологічних особливостей народів (Венгринюк, 2011, с. 21).

Та й сам Фердинант де Сосюр швидко вийшов за межі вивчення виключно мовлення та імплементував уявлення про бінарні опозиції на поведінку людини, заснувавши такий напрямок її дослідження як структуралізм, який був розширений іншими його послідовниками (Chunmei, 2018, с. 20). Так, за Блекберном, структуралізм ґрунтується на уявленні про те, що «явища людського життя зрозумілі лише через їх взаємозв'язки. Ці відношення складають структуру, а за локальними варіаціями поверхневих явищ існують постійні закони абстрактної культури» (Blackburn, 2008, с. 353).

Поступовий поворот структуралістів в сторону розгляду таких психологічних феноменів як мислення, оцінювання, пізнавальна діяльність тощо відбувався через історичну культурологію. При дослідженні культури в різних куточках Землі, структуралісти зазначали про широкую наявність фактів структурування уявлень про довкілля за допомогою бінарних опозицій в межах архаїчного мислення та менталітету. Вони доходять висновку про те, що прадавнє мислення мало дологічну форму, дихотомії були основними елементами, якими воно оперували, а самі бінарні опозиції мали характер цілісно-образних форм. Саме тому архаїчне мислення не було чутливе до невідповідностей (Wang, 2022, с. 126). Барт стверджує що бінаризм є явищем надзвичайно поширеним (Jadou і Ghabra, 2021). Отже, структуралісти розглядають бінарну опозиційність як базову категорію, властивість якої полягає в тому, що дві теоретичні протилежності максимально чітко визначенні, розмежовані та протиставляються одна одній (Smith, 1996, с. 383).

Перехід концепції про бінарну опозиційність в напрямок дослідження когнітивної, поведінкової та пізнавальної діяльності людини був здійснений Клодом Леві-Стросом у його праці «Структурна

антропологія». Він вважав, що бінарні опозиції є деякими підсвідомими структурами, які формують та організують соціально-культурне поле діяльності людини в первісному суспільстві (Levi-Strauss та ін., 2021, с. 142).

Досліджуючи племена Тробріадських островів та інших віддалених від цивілізації місцевостей, він вказував на значущу роль бінарних опозицій в їх картині світ та конструювання їх соціальної реальності (включно з її владно-підвладною та ієрархічною компонентою), оскільки в ході експедиції він виявив як такі, що є спільними для примітивних людських спільнот (сакральне – профанне; центр – периферія; ліво – право, варене – сире), так і такі, що зустрічаються лише в унікальному вигляді (той, хто дає дружин – той, хто забирає дружин; родичі, яких запрошують у гості – родичі, яких в гості не запрошують) бінарні опозиції, що може вказувати нам на, в тому числі, етнопсихологічний характер формування бінарних опозиційних концептів в рамках мовної картини світу кожної окремої спільноти, який проявляється в таких одиничних кейсах (Levi-Strauss та ін., 2021, с. 143).

Описана ним модель життя селища Омаракана на Тробріадських островах на наш погляд відповідає такій моделі концепцій як фрейм, де центральним поняттям у вигляді бінарної опозиції є «центр-периферія(маргінес)», яке залишається незмінним для будь-якого кейсу стереотипної поведінки (в даному випадку, фрейм про спосіб розселення племені в поселенні, в якому термінальними вузлами виступають підфрейми у вигляді другорядних дихотомій (жінка – чоловік, сакральне-профанне), які контекстуалізують стереотипну поведінку (Levi-Strauss та ін., 2021, с.147).

Так, Клод Леві-Строс породжує течію структурної антропології, основними завданнями якої є пошук універсальних структур в основі культурних явищ (тобто, людської неприродної діяльності та поведінки), а також універсальних структур в основі людського мислення в ході

процесу світосприйняття. В основу своєї праці «Первісне мислення» він покладає дві провідні ідеї. Дискутуючи з Леві-Брюлем, Леві-Строс спростовує гіпотезу колеги про відсутність прагнення до пізнання світу у примордіальних народів та людства в цілому. Сам він вважав, що первісні люди не просто прагнули пізнання, а й відчували потребу у задоволенні свого інтересу як певної загальної властивості людського мислення на будь-якому історичному етапі розвитку. Другою ж ідеєю була наявність такої універсальної функції мислення як упорядкування та класифікація (Levi-Strauss, 1966, с. 116, 143).

Ці класифікації, на наш погляд, представляють складну систему оціночних шкал, що складаються з двох та більше критеріїв де, при відношенні до котрогось критерія, пізнаване протиставляється усім іншим критеріям. При тому, будь-яку таку оціночну шкалу можна редукувати саме до бінарної опозиції, оскільки для, власне, утворення шкали, необхідно бодай дві поділки. Це і робить бінарні опозиції базовими елементами класифікаційної діяльності та аналітичного мислення. У логіці суджень бінарна опозиційність є основною, як у процесі генерації суджень (твердження – заперечення; теза – антитеза), так і на вираження їх властивостей (істинність – хибність).

Множина бінарних опозицій формує бінарну модель світу, що є загальною для усіх людей психологічною основою сприйняття реальності. (Довбня, 2011, с. 3) На думку В. Г. Таранця, така бінарність у сприйнятті людини виникла під впливом феноменів симетрії та асиметрії, які постійно зустрічаються в природі та генетично утвердилась на тих ранніх етапах антропогенезу, коли людський мозок розвинув здатність до виокремлення із загального інформаційного шуму паттернів, тобто, закономірностей. (Таранець, 1999)

Дискурс щодо бінарних дихотомій з точки зору філософії, психології, антропології та культурології доходить до консенсусу про те, що бінарна картина світу була утворена ще на первісній стадії розвитку

людства на підставі уже готового «трафарету» – частотних, стереотипних паттернів, які використовувались давніми людьми як підґрунтя для класифікацій об'єктів та явищ зовнішнього світу (Довбня, 2011).

В подальшому, в ході науково-технічного прогресу, у людській свідомості здатність до пошуку закономірностей розвинулась у природну схильність до аналізу дійсності та відповідних логічних аналітичних операцій із судженнями, а саме: протиставлення, синтез, зіставлення, розрізнення тощо. Базовою та найпростішою формою такого розрізнення є виокремлення двох частин явища, які у вигляді єдності протилежностей – дихотомії, утворюють цілісне явище. Врешті-решт це і зумовлює появу бінарних опозицій як домінантного методу пізнання оточуючої людини дійсності.

Проте, бінарні опозиції зустрічаються не лише в процесі логічного та раціонального мислення, а й ірраціонального мислення також. Часто, дослідники вказують на генетичний характер явища бінарної опозиції як частини ірраціонального мислення, як такого, що еволюційно притаманний людству.

Також нейропсихологи Вуд і Петріглієрі у своїх дослідженнях демонструють неврологічну природу психології дуалістичного сприйняття світу з точки зору людських емоцій. Вони пояснюють, що емоційна реакція на певну первинну «недооброблену» інформацію про спостережуваний об'єкт набагато частіше визначає поведінкову реакцію людини, аніж результати повного аналізу та розуміння природи об'єкта в ході його вивчення. За лічені секунди обмежена візуальна інформація оцінюється мозком за бінарною дихотомією «безпека-небезпека», яка в емоційному вираженні є бінарною дихотомією «хороше-погане» (Wood, Petriglieri, 2005, с. 31). Така швидка передача інформації та її оцінка є частиною стратегії виживання людини як живої істоти, проте в сучасному світі первинні, некритичні та ірраціонально-емоційні оцінки за

бінарною дихотомією «хороше-погане» утворюють систему стереотипних уявлень про оточуючу реальність (LeDoux, 1994, с. 56).

За В. Ліпманом, «Стереотип – прийнятий в історичній спільноті зразок сприйняття, фільтрації, інтерпретації інформації, що виявляється у процесі розпізнавання та пізнання навколишнього світу й базується на попередньому соціальному досвіді індивіда» (Lippman, 1965, с. 93). Тобто, розглядаючи стереотип як спосіб сприйняття, ми можемо спостерігати поєднання природного та еволюційно обумовленого тяжіння людського індивіда до бінарної опозиції «хороше-погане» та культури як модусу людського співіснування, яка, хоч і формально, трансформує дихотомію «хороше-погане» в бінарну опозицію «припустиме-неприпустиме» у світському вимірі чи «праведність-гріх» в релігії, проте в людській свідомості інстинктивно йтиметься все ж про «хороше» та «погане».

Тяжіння до розщеплення складних цілісних феноменів до системи бінарних альтернатив можна трактувати як природно притаманну людському мисленню властивість, як на раціональному, так й ірраціональному рівні опрацювання інформації. Таку властивість, яка успадковується еволюційно та генетично, а також культурно, у вигляді виховання та соціалізації, в процесі вікового розвитку та набуття особистого емпіричного знання про навколишній світ (Wood, Petriglieri, 2005, с. 32).

Існує широка дискусія щодо доцільності використання бінарної картини світу та бінарних опозицій (буцімто, такої властивості мислення, якої слід позбутись кожній людині), а також твердження про їх «нездоланність», як частини людської природи, якраз з точки зору стереотипної проблематики. В межах цієї дискусії стереотипи є бінарними опозиціями з різним аксіологічним наповненням, редукованими до дихотомії «хороше-погане». Вважається, що вони використовуються для надання оцінки в межах процесу соціального контролю. Так, Елбоу, наприклад, заперечував можливість виключення бінарних опозицій з

мислення, оскільки стверджував, що можна замінити аксіологічне наповнення бінарності, але не саму полярність, що їй притаманна. Людина так само продовжує сприймати соціум через бінарну опозицію «панування-підкорення», «владності-підвладності», «домінування-упослідженості», проте через іншу систему аксіологічних критеріїв (Elbow, 1975, с. 22).

З тих же причин, натомість, деконструктивісти критикують структуралістів. Сильним прикладом такої критики є критика Домініка Лакапра. Він стверджував що будь-де, де є бінарні опозиції, там виникає й домінація та пригноблення, привносячи соціально-політичну проблематику в дискурс. «Деякі класичні опозиції як от: «день-ніч», «сонце-місяць», «розум-пристрасть» та і, врешті-решт, опозиція, яка за ними прихована та є гендерно-обумовлені — «маскулінність-фемінність»... Така бінарність часто сама генерує домінування та привілейованість – часом відкрито, часом приховано» (Culler, 1989, с. 294-295).

Його підтримує філософ Пол де Ман. Критикуючи бінарне мислення, він звертає увагу на те, що навіть якщо люди намагають обернути бінарні опозиції, що є традиційно усталеними в масовій свідомості, встановлюючи, наприклад, примат темряви над світлом, пристрасті над розумом, фемінності над маскулінністю – врешті-решт все одно це призводить до все такої ж ієрархізації, зумовленої полярністю конструкту. Одна сторона неминуче стає привілейованою відносно іншого полюсу. Крім того, навіть якщо виключити переваги одного полюсу над іншим та працювати з ними в межах гегельянської діалектики з тим, щоб внаслідок компромісу сформулювати синтезу у вигляді нового, третього терміну це не дозволить досягти бажаного ефекту з двох наступних причин:

- 1) Синтеза знаходиться на вищому та більш досконалому рівні розвитку явища, що призводить до її домінації над первинними полярностями;

2) При утворені синтези переваги не надається ані тезі, ані антитезі, що призводить до їх розчинення у синтезі, тим самим виключення будь-якого різноманіття та багатоальтернативності у судженнях

(Culler, 1989, с. 299).

Аналізуючи критичний аргументативний дискурс щодо використання дихотомій, Пітер Елбоу, професор англійської мови Массачусетського університету, де він вивчав проблему подолання психологічних блоків при письмі, відкидає будь-які аргументи за чи проти бінарних опозицій і, натомість, пропонує суто утилітарний підхід – як, визнаючи наявність бінарних опозицій як атрибуту людського мислення, правильно користуватися та взаємодіяти з ними при формуванні думки. Для цього він пропонує наступний алгоритм роботи з дихотоміями:

1) Обрати один з полюсів як такий, що більш правильний, або просто кращий за альтернативний. Мислення «або-або»;

2) Випрацювати компроміс, тобто провести діалектичний синтез. Знайти синтезу як третій термін;

3) Заперечити будь-яке протиставлення (наприклад «Немає жодної різниці між формою та змістом»; «Не існує антагонізму між викладанням та дослідженням» тощо);

4) Погодитись із твердженням, що обидва полюси є однаково правдивими та необхідними чи важливими та правильними;

4.1) Подібний підхід, але з наголошенням на містичному союзі дуальності та єдності протилежностей;

5) Здійснити рефрейм конфлікту чи проаналізувати його більш детально з метою пошуку нових факторів та нових бінарних опозицій, які так само характеризують означувану проблему та допомагають уникнути строгої полярності шляхом «перемикання» на допоміжні протиставлення (Elbow, 1993, с. 53).

Перші 3 кроки алгоритму є найбільш поширеним та звичним шляхом людини при її роботі з дихотоміями чи суперечностями, оскільки людям притаманно почуватись некомфортно при взаємодії з чимось непримиреним чи різко протиставленим. Коли людина є свідком конфліктних даних, виникає природне бажання знайти своєрідну гармонію. Це можна пояснити широким спектром проявів людського мислення, почуттів та поведінки в умовах певного інстинктивного спротиву до «когнітивного дисонансу». Навіть в найпростішому акті візуальної перцепції, сітківка та мозок представляють нам динамічно-змінюваний та оновлюваний масив даних, проте те, що ми бачимо, віртуально, є завжди стабільним об'єктом чи категорією (Рескхам, 1967).

Відтак, хоч бінарні опозиції викликають у людей схильність до надмірного спрощення, розділення всього на біле та чорне, одночасно з цим бінарні опозиції також представляють нам унікально оцінені стереотипні уявлення про явища чи такі ж стереотипні ситуації, якими оперують для утворення чи дотримання стану рівноважності, подолання нерішучості, відсутності консенсусу тощо (фрейми). Таким чином, місце та роль бінарних опозицій у картині світу, поведінці та культурі є гарно дослідженим та вивченим.

1. 2. Психосемантична сутність та структура бінарних опозиційних концептів

Якщо говорити про бінарні опозиції як про теоретичний термін, то провідна роль у його розробці належить лінгвокогнівістиці та психосемантиці – галузях спільних міждисциплінарних досліджень когнітивних лінгвістів та когнітивних психологів (Назарук, 2010, с. 170).

В межах цих досліджень бінарні опозиції розглядають як спосіб взаємодії із концептами та як складову частину проблематики отримання, відтворення, переробки та видозміни певної абстрактної та позамовної інформації із зовнішнього світу у вербальну форму та встановлення її на

конкретне місце у системі знань людини про реальність. Дихотомії є частиною процесу концептуальної категоризації знань про всесвіт та формування фреймів, як проявів функціонування мовної пам'яті індивіда.

Аналізуючи дослідження найбільш знакових концептів в лінгвокультурній свідомості, Сахарова висуває гіпотезу про те, що «фрейми структурують концепти переважно у формі бінарних опозицій (...). Компліментарні антонімічні пари, безперечно, не вичерпують зміст фрейму, а лише виступають своєрідним каркасом, навколо якого систематизуються ядерні та периферійні значення» (Сахарова, 2007, с. 162).

На користь того, що бінарні опозиції виступають в ролі фрейму є психологічна теорія фрейму, що постулює фрейм як стійку систему параметрів, що описує той чи інший об'єкт або подію (Коляденко, 2013, с.140). Фрейм містить стереотипні знання про об'єкт чи ситуацію, співставляючи з якими об'єкти та явища реальності, індивід здійснює класифікаційну та оцінну діяльність. Проте, в процесі порівняння здійснюється не лише якісна оцінка (чи є об'єкт тим чи іншим), а й кількісна (у якій мірі об'єкт подібний на образ, зафіксований у фреймі), яка виражає міру впевненості у результаті класифікації. Це вимагає застосування полярної ментальної шкали, в межах якої індивід і здійснює якісно-кількісну оцінку для класифікації нової інформації.

Також, О. Сахарова зазначає, що передусім, в процесі категоризації концептів та утворення фреймів, бінарним опозиціям властивий примат емоційно-аксіологічного контексту. За результатами її асоціативного експерименту було продемонстровано, що бінарні концепти «життя-смерть», «любов-ненависть», «здоровий-хворий» тощо відтворювались у мовній свідомості респондента паралельно та одночасно з дихотоміями «щасливий-нещасливий» та «веселий-сумний». При цьому диференціацій вербальних реакцій за соціально-демографічними показниками виявлено не було (Сахарова, 2007, с. 163).

Про значущу роль суб'єктивної, а часто навіть емоційної складової, як зазначала О. Сахарова, в межах феномену бінарної опозиції свідчать також часті прояви ефекту атрибуції при їх утворенні. Це втілюється в тому, що систематично доволі сталі у масовій картині світу чи культурі бінарні опозиційні концепти, первинно, наділяються властивістю опозиційності їх операторами при тому, що у конвенційно-словниковому відношенні вони часто не є антонімічними за своїм фактичним семантичним значенням.

Так, сам творець терміну бінарна дихотомії Фердинанд де Сосюр, при постановці свого основного завдання, протиставляє вивчення мови як абстрактної системи та мови конкретної, практично-прикладної й, тим самим творить опозицію «мова-мовлення» («langue-parole»). В тривіальному сенсі ці два явища не те що не є чимось протилежним, а й інтерпретуються як дві іпостасі одного й того ж феномену, проте, через дослідження та наукову перспективу Сосюра, вони набули властивостей антонімії, ставши хрестоматійним зразком бінарних дихотомій. (Burzyńska, Markowski, 2009, с. 222)

Дуже показовим прикладом такої роботи оператора з концептами є, наприклад, розробка конфлікту в літературі. Автори художньої літератури, письменники та поети, переживаючи суб'єктивний досвід взаємодії з суспільством та навколишнім світом, проживають певні внутрішні конфлікти чи вбачають такі у зовнішньому світі й, зрештою, переносять це у свою історію, руйнуючи статус-кво і пропонуючи нову оціночну шкалу щодо явищ реальності для своєї аудиторії.

Розглянемо в якості такого прикладу творення бінарного опозиційного концепту «людина-техніка» американським письменником-фантастом Реєм Бредбері. В цьому кейсі особливо вдало продемонстровано що часто бінарна дихотомійність радше та насамперед обумовлена критеріями, які задає оператор при взаємодії з концептами, аніж їх фактичним семантичним значенням.

Як і описувалось раніше, дихотомія «людина-техніка» стала тим центральним конфліктом, довкола якої Бредбері будує науково-фантастичну модель світу. Критерії, які він застосовує для формування цієї дихотомії, — це характер та властивості переважаючих функцій та елементів бінарної опозицій. Так, для Бредбері, техніка має ширший потенціал щодо застосування функцій чи дій, в той же час людина має перевагу щодо функціонування в полі психологічних та емоційних впливів, а також взаємодій з навколишнім світом.

Саме наявність у людей таких притаманних їм якостей оцінюється Бредбері як щось позитивне та вище, що дозволяє людині, за автором, перевершити техніку в цьому протистоянні. Тобто, задані ним критерії, щодо семантично неантонімічних концептів не лише дозволили йому сформувати бінарну опозиційність, а й аксіологічно її наповнити, пов'язавши з усезагальною бінарною опозицією «хороший-поганий». (Подсевак, 2019)

Відповідно, застосування специфічних індивідуальних та масових критеріїв для протиставлення конвенційно неантонімічних понять і є процесом конструювання дихотомії, наділяючи об'єднані у пару категорії зв'язком суперечності, природньо їм не притаманного. Це і відрізняє бінарні опозиційні конструкти від природніх дихотомій.

В науковому дискурсі щодо теорії бінарної опозиції як провідного підходу людської свідомості до категоризації інформації та формування картини світу, послідовно були розроблені такі варіанти когнітивних категорій як «антиконцепт» і «концепт-опозицію». Розглянемо наукову дискусію довкола них детальніше.

А. Приходько, описуючи своє бачення антиконцепту, описує два типи бінарних опозицій за їх когнітивним навантаженням. Він уточнює, що розділення за ознакою позитивності та негативності утворені на основі оцінки оператора, тоді як, самобутньо, протиставлення може і не нести негативної конотації лише на підставі дихотомійності. Концепт — це

ментальна одиниця, відображення специфічної етнокультурної та лінгвокультурної цінності, йому ж протилежний антиконцепт, в свою чергу, відобразатиме, відповідно, антицінність (Приходько, 2013).

Також інтерпретація А. Приходька цінна в контексті бінарних опозицій та концепту і антиконцепту як атрибуту масової свідомості. Так, антиконцепт:

1) Є феноменом що існує паралельно на лінгвістичному, психологічному, соціальному та культурному рівнях;

2) Об'єктивно втілений у вигляді мовних засобів;

3) Відображає в собі певну чітко визначену в масовій свідомості антицінність національного, наднаціонального, етнокультурного чи ідіолектного рівня.

4) У вигляді антицінності може бути протиставлена цінності і репрезентувати аксіологічні полюси певної глобального та універсального рівнів, або може існувати сама по собі та виконувати роль табу-припису (Приходько, 2013, с. 68).

Попри тяжіння аксіологічно навантажених бінарних опозиційних конструктів до універсальної дихотомії «хороший-поганий», дослідники підкреслюють альтернативні кейси сутності опозицій. Котова наголошує, що редукуючи розуміння сутності зв'язку між концептом та антиконцептом суто до аксіологічного характеру, ми випускаємо з уваги їх функціонування у вигляді максимальної мінімалізації знаку («знак-антизнак»). Описуючи антизнак, вона стверджує, що такий знак залишається в свідомості, яка його сприймає, проте є для неї наче прозорим, таким, що не затримує на собі уваги, тим самим заперечуючи знак і стаючи антизнаком (Котова, 2017, с. 41).

Існує також пропозиція, щодо розгляду означеного явища як «антонімічного концепту». Пропонується, що такі концепти складаються з

двох концептів, відтак, має двоядерну структуру і пов'язані діалектичним зв'язком.

Проте не всі когнітивні лінгвісти та дослідники психосемантики приєднують до запропонованої гіпотези. Слушною є думка Т. Семегина, що роль єдності концептів при формуванні бінарної опозиції є не виправдано перебільшена, що призводить до не зовсім точного використання терміну «антонімічний концепт». Він зазначає, що хоч тісний зв'язок та взаємодію між елементами опозиції неможливо заперечувати, проте трактувати таке відношення як одну семантичну одиницю не є цілком обґрунтовано, оскільки, все ж таки, елементи бінарної опозиції відображають деякі протилежні смисли чи фрагменти дійсності (Семегин, 2011, с. 247).

На противагу «антонімічному концепту», він наводить термін «концепт-опозиція», який стисло та лаконічно виражає співіснування єдності та суперечності в означеному концептуальному просторі. Концептуальна опозиція описує радше не категорію, а когнітивне явище взаємодії суб'єкта із дійсністю. З одного боку концептуальна опозиція складається з двох вхідних концептів, вони є самостійними та відокремленими в дійсності. З іншого боку, — на основі їх об'єднання в пару за опозиційністю, людина здатна створити нову семантичну одиницю більш високого порядку та за її допомогою виконувати такі складні операції як аналіз та категоризація дійсності. На його погляд це «ментальні одиниці, що відображають різновекторність аксіологічного навантаження двох протилежних фрагментів дійсності і відзначається психолінгвокультурною специфікою» (Семегин, 2011, с. 248).

В якості позитивних аргументів щодо сутності та значення «концепт-опозицій» у процесі когнітивної взаємодії зі світом він, також, наводить такі наступні твердження:

1) Бінарність виступає одним з провідних принципів та підходів до упорядкування знань про навколишню дійсність. Поштовхом до

формування такого алгоритму обробки інформації виступила така притаманна мисленню первісною людини риса, як вимога порядку (pattern-seeking ability);

2) Центральними елементами будь-якої картини світу лежать універсальні (природні) бінарні опозиції, такі як: «життя-смерть», «хороший-поганий», «правий-лівий», «щастя-нещастя» тощо;

3) Протиставлення та бінарність є основними принципами таких фундаментальних когнітивних процесів як категоризація, аналіз та оцінка. (Семегин, 2011, с. 248)

1.3. Концептуальні засади дослідження політичної картини світу

Вивчення політичної картини світу через призму психосемантичних вимірів є доволі ґрунтовно дослідженим напрямком в межах політичної психології. Проте, розробка ключових засад вивчення політичної картини світу вимагає аналізу та розкриття ключових понять, що формують картину світу як таку і вказують на місце політичної картини світу в ній, як в цілісному феномені.

Серед них в першу чергу необхідно зосередитись на наступних категоріях: «образ світу», «картина світу» та «політична картина світу». В сучасній психології поняття «картина світу» та «образ світу» прийнято розглядати як до певної міри суголосні, тож наведемо провідні наукові концепції з цього приводу.

У психології, термін «картина світу» став центром наукового інтересу з метою розуміння людської поведінки, а також процесу систематизації людського досвіду. Тому, щоб не виникало термінологічної плутанини, прийнято розділяти такі різновиди людської картини світу:

- 1) Дескриптивна\екзистенційна (істина – хиба);
- 2) Оцінна (хороший – поганий);

3) Прескриптивна (складається з цінностей) (Koltko-Rivera, 2004).

Існують різні погляди щодо того наскільки багато спільного у понять «картина світу» та «образ світу». Розглянемо провідні напрацювання з цієї теми у науковій спільноті.

Картина світу це більш широке поняття, ніж образ світу. Вона містить у собі накопичені суспільством впродовж історії знання, погляди, цінності, символи, традиції. Це своєрідний основний рівень уявлень суспільства про світ. В свою чергу, образ світу розглядають як психологічне явище, у яке трансформується відбита у свідомості довколишня реальність. В культурології та антропології це явище називають «початком творення знаку». Відтак, було б цілком обґрунтованим сказати, що природа образу світу передусім індивідуальна, він є емотивно-смісловим відображенням соціальної картини світу у свідомості окремої людини. Таким чином, образ світу є системоутворювальною складовою картини світу. Картина світу, як сфера, охоплює образ світу – сферу, що лежить у її центрі (Качмар, 2014, с. 173; Широкова, 2018, с. 73).

Активно досліджував зв'язок між поняттями «образ світу» і «картина світу» С. Симоненко Він дійшов висновку, що кореляційні зв'язки між цими поняттями можна продемонструвати лише через смисловий зв'язок даних категорій із активністю суб'єкта. Він описав діалектичну модель такого зв'язку, де, з одного боку, був виявлений смисловий зв'язок «картина світу – активність індивіда – образ світу». В такому випадку через діяльність індивіда, образ світу стає похідним від картини світу і такий зв'язок можна розглядати як розпредмечення картини світу. Натомість, з іншого боку, також існує і протилежний зв'язок «образ світу – діяльність індивіда – картина світу», де під час творення образу світу, внаслідок діяльності індивіда, виникає його картина світу як процес опредмечення навколишньої реальності (Симоненко, 2007, с. 49).

Іноді, ототожнюють концепти «світогляд» та «картина світу», проте це не зовсім правильно, особливо з точки зору «спеціальних» картин світу, як-от «політична картина світу». Це можна обґрунтувати тим, що хоч «світогляд» та «картина світу» є поняттями, схожими за широтою та практикою вжитку, проте «світогляд», як про феномен людської свідомості, є набагато менш пов'язаний з адаптивними, поведінковими та соціально-практичними елементами соціального буття індивіда.

А. Сушко вважає, що картина світу відображає зв'язки людини з реальністю, які є об'єктивно емпіричними, тобто в ній закріплюються ті трансформації та зміни, що є якісно продуктивними. Тут, він продовжує, що говорячи про формування картини світу, то її ядро утворюється під впливом певних соціокультурних констант, нормативів, що визначають структуру правил поведінки та практик індивіда. Водночас, зовнішнє середовище здійснює свій характерний вплив на картину світу, формуючи умови для специфічного проявлення суб'єкта в реальності (Сушко, 2022, с. 133).

В той же час, концепт «політична картина світу» вважається сталою складовою повної «картини світу», що утворюється внаслідок соціалізації суб'єкта, внаслідок формування ієрархії особистих цінностей, мотивів та цілей, здобуття розуміння про соціально-прийнятне та неприпустиме в рамках інтерсуб'єктивної взаємодії та поведінки, виправданість окремих практик як складової рутини, встановлення індивідуального ставлення до суб'єктів влади та державно-політичної системи (Остапенко, 2013, с. 157).

На думку І. Остапенко, формування структури концепту «політична картина світу» відбувається у ході дискурсивної взаємодії, яку можна визначити як семантичну систему складної топології, що, в свою чергу, дозволяє систематизувати знання на різних пластах узагальнення (Остапенко, 2013, с. 158). Тим самим можна узагальнити, що формування політичної картини світу відбувається в процесі зіткнення та взаємного

впливу дискурсів різних агентів політичної соціалізації, в зоні діяльності яких перебуває та розвивається особистість.

З точки зору І. Жадана «політичну картину світу» можна визначити як «інтегральну типологічну характеристику політичної культури особистості, малої чи великої групи, нації тощо (Жадан, 2011).

О. Скар, досліджуючи концепт «політичної картини світу» наводила такі його наступні функції:

- 1) репрезентуюча;
- 2) регулююча;
- 3) інтегруюча;
- 3) інтерпретуюча;
- 4) орієнтуюча;
- 5) впорядковуюча (Скар, 2012).

Також цікавою є точка зору про те, що політична картина світу є політичною дійсністю, змодельованою в формах та категоріях національної мови. Цей, ближчий до когнітивної лінгвістики, підхід ґрунтується на визначальній ролі мови як феномену в ході категоризації дійсності. Категоризація політичної дійсності призводить до утворення когнітивних класифікаційних ознак, які втілюються в кластерах концептів, а також закріплюються в одиничних концептах. Когнітивні класифікаційні ознаки систематизують концепти та їх кластери в ядерну концептосферу. Утворюється мережа категорій, які відображають політичну дійсність через особистісні концепти, які є зафіксовані у мовній пам'яті індивіда.

Примітним також є те, що знання про політичну дійсність у носіїв національної мовної картини світу не відтворюють достеменно політичну дійсність як таку та, радше, засновані не на ній самій, а на політичній культурі, цінностях та актуальних ідеях, які є нав'язаними політичним дискурсом (Семененко, 2015, с. 186).

Л. Семененко пропонує виокремлює альтернативний перелік властивостей, притаманних політичній картині світу, які відокремлюють її

від інших картин світу та дозволяють стверджувати про її існування як окремого когнітивно-лінгвістичного феномену:

1) Політична картина світу не є адекватним відображенням реальної політичної дійсності, позаяк є результатом впливу суб'єктів політичного дискурсу (наприклад, в процесі політичної соціалізації, агітації тощо);

2) Політична картина світу є антропоцентричною, оскільки процес категоризації концептів політичної дійсності відбувається через призму особистих вражень людини від навколишнього світу та особистих уявлень про її місце в ньому;

3) Політична картина світу є динамічною та мінливою, вона знаходиться під впливом фактів про політичну дійсність, які часто, проте нестабільно та несподівано, виникають в полі зору індивіда, тим самим спонукаючи його до їх постійної категоризації та оцінки;

4) Політична картина світу є неглобальною, оскільки є частиною загальної мовної картини світу, яка формується внаслідок вербальної діяльності в межах окремої національної мови;

5) Політична картина світу є цілісною, в процесі категоризації фактів про політичну дійсність відбувається їх перетворення у концепти через узгодження з попередньо розвиненою ієрархією уявлень про політичну дійсність (Семененко, 2015, с. 187).

Його підтримує і Г. Кучик, який стверджує, що політична картина світу, як компонент людської свідомості, здатна до перетворення, видозміни та коригування під впливом інформації, що передається в ході політичної комунікації (Кучик, 2022, с. 235).

Проте і концепту «політична картина світу» притаманна певна діалектика. На думку О. Зубач, політична картина світу утворюється внаслідок процесу взаємодії людини та політичної реальності, внаслідок якої, суб'єкт вербалізує власну інтерпретацію фактів про політичну реальність у вигляді текстових продуктів політичної мови. Дослідження проявів політичної картини світу прийнято вивчати через різноманітні

форми політичного дискурсу, наприклад, через відображення в ньому політичних подій і явищ, стереотипів тощо (Зубач, Микитюк, 2021, с.92).

В рамках нашого дослідження питання дискурсної взаємодії буде представлена лише частково у вигляді дворівневого асоціативного експерименту. Натомість, провідним фокусом буде політична картина світу у своїй пасивній, додискурсній формі, у тій точці взаємодії з політичною реальністю, де інтерпретація фактів про політичну реальність як і оцінювання (evaluation process) на підставі наявних цінностей, політичних звичаїв, практик та стереотипів уже відбулась, але ще не набула вигляду вигляду дискурсної взаємодії через утворення політичного тексту чи іншого акту політичної комунікації.

1.4. Бінарний опозиційний конструкт «Зрада – Перемога» як складова політичної картини світу

Бінарний опозиційний конструкт «Зрада-Перемога» уже давно набув ознак усталеного феномену в рамках ідеологічного дискурсу та лінгвокультурної свідомості українських громадян. Більше того, дослідження 2014-2023 років демонструють нам широку географію його поширення, а також еволюцію смислів і перехід з одиниці оцінки політичної дійсності в межах наївної картини світу у формат мему та більш складних психолінгвістичних структур, таких як: конструкт та фрейм.

«Природним» середовищем існування бінарного опозиційного конструкту «Зрада-Перемога» можна назвати політичний інтернет-дискурс. Дистрибуція означеної дихотомії лежала в межах соціальних мереж «Facebook», «Twitter» та поширилась на популярні на території України месенджери, коли ті увійшли у широкий вжиток мас («Viber», «Telegram», «WhatsApp»). Легітимація його відбулась через вхід бінарної опозиції «Зрада-Перемога» і в повідомлення, що видавались ЗМІ (статті, інтерв'ю, новинні трансляції).

Таким чином, можемо говорити про визначальну роль політичного інтернет-дискурсу та мас-медіа дискурсу при формуванні дихотомії.

Поєднання когнітивної та дискурсної парадигми при дослідженні лінгвістичних явищ доволі маловідомий і недооцінений підхід до вивчення явищ політичної дійсності, проте в контексті політичної свідомості та взаємодій вони є напроцуд ефективними для політичних психосемантичних досліджень. Оскільки такий характер дослідження дозволяє нам розглядати мову не лише як інструмент з передачі інформації та повідомлень (спілкування), а й як інструмент з впливу на свідомість як прямого (вплив з метою зміни поглядів), так і опосередкованого (вплив на формування поглядів), що, відповідно, натомість впливає на політичну поведінку як індивідів так і цілих соціальних група (Тхоровська, 2007, с. 50).

Для більш детального вивчення бінарної опозиції «Зрада-Перемога» та соціально-психологічних чинників її формування необхідно детальніше розглянути поняття дискурсу в поєднанні з поняттям ідеології та ті процеси, які в них проходять при формуванні та поширенні концептів в масовій політичній свідомості.

Французька лінгвістка Елізабет Ле наводить наступні підходи до інтерпретації дискурсу:

- 1) Дискурс як користування мовою;
- 2) Дискурс як імплементація деяких конкретних ідей в масову свідомість;
- 3) Дискурс як взаємодія між різними індивідами та соціальними групами.

Тому, при аналізі дискурсу та розуміння ролі його окремих елементів необхідно враховувати всі ці його іпостасі, а саме дослідження: різних форм мовних засобів (у нашому випадку бінарної опозиційності, антонімії); різноманіття дискурсивних форм, які імплементують ідеї та їх репрезентації; дискурс як інтеракція соціальних груп, що вимагає вивчення

соціальних структур культури того суспільства, яке є об'єктом дослідження (Le, 2001).

За Т. Ван Дейком дискурс є текстовою реалізацією ідеології, оскільки таке вираження може втілювати як цілеспрямовані, так і підсвідомі інтенції учасника комунікації. Таким чином, можна говорити про те, що самому дискурсу як процесу, особливо якщо комунікатор використовує для себе ярлик приналежності до певної групи, притаманно вираження ідеологічного маркованих переконань (Dijk, 2013).

Щодо ідеології, то це поняття в науці широко вивчене, на його опис запропонована колосальна кількість визначень, проте наведемо таке, що є найбільш влучним, на наш погляд, з точки зору політичної психології. Ідеологія – комплексний когнітивний підхід, який контролює утворення, видозміну та використання знань, переконань, соціальних репрезентацій та відображає цінності певної суспільної групи. Проте, як влучно додає У. Еко, окрім чітких знань під ідеологію також потрапляють деякі уявлення про доцільне, знання, які відомі адресатові та суспільній групі лише певною мірою, так зване, часткове знання, «системи його моральних очікувань, усі його інтелектуальні навички, життєвий досвід, моральні принципи» (Еко, 1972, с. 107).

При взаємодії ідеологічних чинників, що обумовлюють різні аспекти людського життя, та дискурсу, утворюється ідеологічний дискурс – така сукупність повідомлень та текстів в різноманітних жанрах, яка містить ідеологічну оцінку об'єкта (оцінка залежить від становища певної групи і позначається знаком «+» чи «-» для цієї групи відповідно), яка детермінує вибір тих чи інших вербальних та невербальних структур для передачі інформації про об'єкт. Головним мотивом такої ідеологічної оцінки є нав'язування поглядів, постав, оцінок та суджень, що притаманні окремій спільності іншій. Ідеологічний дискурс це так середовище, де використання бінарних опозиційних конструктів є найбільш вираженим та

яскравим, оскільки в його межах є припустимим лише той тип знань, що не суперечить інформації з масиву ідеологічних уявлень окремої групи (Тхоровська, 2007, с. 50-51).

Процес оцінки політичної дійсності через призму бінарних опозиційних конструктів має наступний вигляд. Позаяк адресант є приналежним до певної групи з притаманним їм та яскравовираженим набором ідеологічних цінностей, висвітлення подій та їх оцінка буде відбуватись у тому ракурсі, у якому він їх бачить, знаходячись в конкретній метафоричній точці ідеологічного простору політичної дійсності. Відповідно, одні аспекти реальності будуть акцентуватись та підкреслюватись, їхня значущість буде, відповідно, завищена, а інші — відійдуть на задній план, будуть фоново присутні у контексті, або ж усунуті та проігноровані. Наслідки такої ідеологічно обумовленої поведінки, що передбачатиме підтримку окремих уявлень про політичну дійсність та явне чи неявне ігнорування інших, відповідно, теж нестимуть ідеологічний характер (Jorgensen та ін., 2002, с. 181).

Стратегія викладу інформації в межах ідеологічного дискурсу характеризується наявністю провідної групової макроінтенції в межах конкретного комунікативного процесу чи акту окремого індивіда, приналежної до відповідної групи.

Базовою комунікативною стратегією ідеологічного дискурсу за Т. ван Дейком є «ідеологічний квадрат», суть його полягає до редукування усіх стратегій у форму бінарного опозиційного конструкту «свій-чужий» та подальшій позитивній презентації «своєї» групи та формування негативного образу «чужої» групи (Dijk, 2013).

Так і у випадку дихотомії «Зрада – Перемога» — вона утворилась в ідеологічному дискурсі та оприявилась в мас-медійному, інтернет та політичному дискурсах в контексті гібридної війни Росії проти України.

Про сталу появу бінарного опозиційного конструкту в соціо-політичному та мас-медіа дискурсах України можна говорити починаючи

із середини 2015 року. Згідно зі спостереженнями, перші згадки цього конструкту припадають на серпень-жовтень 2015. Проте, існують свідчення, що використання цієї опозиції мало місце уже в період Революції Гідності (Synytsia, 2021).

Важливо підкреслити, що особливістю бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» є те, що він складається з двох таких категорій, які не лише не є протилежними за значенням один одному в конвенційному відношенні, а й формують свої словникові пари антонімії, які, втім, практично не вживаються в політико-ідеологічному та мас-медійному дискурсах.

Попри те, що фактично ці категорії не є протилежними за значеннями, на те, що вони сприймаються масами як бінарна опозиція, вказує їх стійке та стаłe використання з протиставним сполучником «чи». Такий сполучник використовують для вираження розділення, зв'язку взаємовиключення та несумісності (Zahnitko, 2011).

Особливо часто це спостерігається в мас-медійному дискурсі, частіше трапляється у заголовках, рідше — в тексті чи у заголовку та тексті одночасно. Розглянемо кілька наочних прикладів:

- 1) В заголовку: «Зміцнення гривні — 2019: зрада чи перемога» (Коробкова, 2020);
- 2) У тексті « Арбітражний трибунал ООН з морського права виніс перше рішення у справі «Україна проти Росії»». Але рішення половинчате: він визнав юрисдикцію лише за частиною звинувачень. То це зрада чи перемога?» (Сидоренко, Зеркаль, 2020);
- 3) У заголовку та у тексті: «Перемога чи зрада? (...) Визначені транзитні потужності на п'ять років, за які Газпром гарантовано має зарплати. Але обсяги транзиту можуть бути і більшими, просто потрібно буде додатково їх бронювати (і платити за значно вищим тарифом) на рік/квартал/місяць/добу наперед. Тривалість

контракту теж може бути продовжена. Перемога чи зрада? Газпром хотів один рік, ми — десять, зійшлись посередині (...)» (Вітренко, 2019).

Дослідниця К. Тараненко описує численні провідні чинники формування антонімії чи бінарної опозиційності у картині світу індивіда. Вона вказує на те, що антонімія відбиває комплексне сприйняття об'єктів реальності людським мозком, обробка інформації про них, що заснована на порівнянні одних об'єктів з іншими чи одного й того ж об'єкту проте в різних його станах. Процес підбору та вибір антоніму є відбитком екстралінгвістичних факторів: ситуація, в котрій суб'єкт наткнувся на об'єкт; його попередні знання та уявлення про нього, його власні чи, що трапляється частіше, поширені на нього стереотипи та ідеї щодо об'єкту, його власні перцептивні характеристики тощо (Тараненко, 2014). Саме ці екстралінгвістичні фактори можна вважати соціально-політичними чинниками формування бінарної опозиції.

Ірина Синиця, співробітниця Центру дослідження України Далянського університету іноземних мов (КНР), в ході дискурс-аналітичного дослідження виявляє те, що концепт «перемога» в українському мас-медійному дискурсі поступово втрачає свою позитивну конотацію, попри те, що постановка його в опозицію встановлює його роль як полюсу зі знаком «+». Натомість, авторами обирається модальність сумніву, вони порушують впевненість читачів в оцінці фактів, про які йдеться в публікації, руйнують конвенційно встановлений статус кво (Synytsia, 2021, с. 5). Наприклад, «Якою буде середня зарплата в 2020 році (...) автори не згадують курс 25 грн./дол., який тимчасово зміцнівся після приходу нерезидентів на ринок облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) і зростаючих надходжень від заробітчан. Саме він допоміг в доларах отримати таку оцінку. Чи це можна вважати перемогою?(...)» (Амелін, 2019).

На прикладі наступного уривку також продемонстрована втрата позитивного аксіологічного навантаження концепту «перемога» в бінарній опозиції «зрада-перемога». Сумнів, закладений автором у заголовку, продовжується й у тексті. «ОВДП: «перемога» чи відстрочка вироку (...) Дехто із фахівців з інвестицій рекламує ОВДП, як «безпечний інструмент для початківців інвесторів», їхні колеги по цеху святкують великі «перемоги» після кожного аукціону, (...) не варто переживати патріотичний оргазм кожного разу, коли уряду вдається взяти в борг під величезні відсотки. Така «перемога» більше схожа на відсрочку вироку» (Компан, 2019).

Як продемонстровано вище, зміна полюсу конотації та аксіологічного навантаження автором відбувається через іронію, вираженою у формі використання лапок. Використання лапок часто покликано виразити приниження, скептицизм та недовіру до достовірності чи статусу-кво. Таким чином вони намагаються виразити двозначність та складність явищ, що піддаються оцінці автора, тим самим змушуючи читачів до сумнівів, зміни точки зору.

Теж саме спостерігається й з концептом «зрада», що використовується з метою похитнути деяку усталену недвозначну негативну оцінку явища. Модальність сумніву зрушують звичні ідеї та погляди, щодо явищ, продемонстрованих в наступних прикладах:

1) «(...) Та не варто дорікати державі за це, а програш справи не варто поспішно називати «зрадою». Спробуємо розібратися, що означає це рішення СОТ і що дає Україні шанси на успішну апеляцію» (Омельченко, 2019);

2) «Чи є «зрада» в зміні програми кредитування МВФ для України» (Рашкован, 2020).

Як бачимо, конструкт «зрада» часто супроводжується неімперативними, м'якими спонуками не вдаватись до категоричності, часто вираженими у формі риторичного питання в іронічній формі або

використанням лапок, з тим щоб підштовхнути читачів повторно замислитись над тими враженнями та оцінками, що вони раніше надавали оцінюваному явищу.

Таке використання бінарної дихотомії «Зрада – Перемога» обумовлене суспільним запитом на його критику, тобто є переглядом первинного контексту його використання. В мас-медіа під питання ставиться як те чи перемога є перемогою так і те, чи зрада є і правда зрадою, тим самим руйнуючи встановлені в мовній свідомості індивіда типовий алгоритм відношення бінарної опозиції більш специфічного спрямування до фреймової дихотомії «хороше-погане».

Також І. Синиця зауважує, що формування «псевдоантонімії» (антонімії концептів, які не є конвенційно протилежними за значенням) зумовлене потребою в маніпулюванні мовною картиною світу індивіда чи мас, оскільки протиставлення сутнісно протилежних конструктів є формуванням лже-конфлікту, довкола якого збираються маси та залучаються до деякої уявної чи віртуальної боротьби за деяку «істинну» перемогу проти деякої «істинної» зради, що сприяє розвитку абсентеїстського дискурсу (Synytsia, 2021, с. 5). В ході цієї боротьби наноситься удар по системі оцінок індивіда через модальність сумніву, з метою «виштовхнути» його за межі групи, до якої той був відпочатково приналежний у межах ідеологічного дискурсу.

З іншої перспективи, соціально-психологічним чинником формування бінарної опозиції «Зрада – Перемога» є вплив гібридної війни на індивідуальну систему значень індивіда. Дослідниця Яворська розглядає гібридну війну як дискурсивний конструкт та описує, яке місце в ньому займає дихотомія «зрада-перемога».

Вона зазначає, що в рамках гібридної війни проблематика розуміння і сприймання подій, перебіг котрих може спостерігати індивід, є особливо важливим, оскільки «під час гібридних воєн на перший план виходить

проблема інтерпретації основних складових когнітивного фрейму військового конфлікту».

Такими основними складниками є уявлення про противників; *casus belli* (формальний та озвучений привід для війни); мету учасників зіткнення та дотичних до них компонентів фрейму; інтенсивність та тривалість конфлікту; інструменти, засоби та тактико-стратегічні заходи з ведення війни; хронотоп ведення війни; кінцевий результат (Яворська, 2016).

В контексті бінарної дихотомії «зрада-перемога», основним драйвером їх формування у модусі фрейму гібридної війни були проблеми з інтерпертацією такого складника, як кінцевий результат воєнного зіткнення. Оскільки явище гібридних воєн доволі нове в людській історії, свого сталого когнітивного фрейму воно ще не набуло, проте паразитує на фреймі війни, що спричиняє численні непорозуміння і збентеження серед мас.

Провідною особливістю гібридної війни є те, що повна офіційна воєнна перемога в ній, на відміну від класичної війни, є неможливою для жодного учасника протистояння, позаяк їх протистояння весь період перебуває у певній «сірій зоні» людського сприйняття (Echevarria, 2016)

Крім того, конфлікт інтерпретацій ґрунтується й на порушенні інших правил та звичаїв ведення війни. Наприклад, для гібридних воєн притаманно відсутність офіційного оголошення війни, а, отже і неможливість її офіційного завершення, а також заперечення однією стороною своєї участі в конфлікті чи підміна ролей (не агресор, а миротворець).

Саме ці чинники призвели до когнітивних викривлень в масовій свідомості українців з 2014 по 2023. Українці через невизначеність фігури противника, а також часу та форми завершення воєнного конфлікту, вилучили категорію «перемога» із зовнішньополітичної картини світу та

перенесли її на внутрішньополітичну через протиставлення «зраді» (Яворська, 2016, с. 46).

Саме реальність збройного протистояння здійснює значущий вплив на семантичне наповнення концепту «перемога». Описує новий, «внутрішній» варіант інтерпретації – перемога, як перемога над собою. Часто під таким лозунгом просувають ідею боротьби з корупцією, яка, щонайменше, настільки ж важлива, як і перемога в безпосередньому збройному протистоянні. В цілому ж, в межах цієї концепції постулюється, що без перемоги над собою у вигляді подолання корупції, воєнна перемога узагалі неможлива (Парахонський, 2017, с. 14).

Бінарна опозицію «Зрада – Перемога» часто інтерпретується і як інтернет-мем, в якому відбулось перенесення із протистояння зовнішній агресії на протистояння власній злочинній владі. Припускається, що в культурі використання цієї дихотомії зберіглась модель бінарної дихотомії «народ-влада», успадкована від Революції гідності 2013-2014.

Хоч дихотомічний зв'язок між «зрадою» і «перемогою» дуже міцний та яскравий, але учасники дискурсу, використовуючи його як інтернет-мем в якості оцінки чи характеристики подій актуальної політичної дійсності, оперували за раз, як правило лише одним концептом. Так, концепт «зрада» вживався на позначення критики влади, сигналізації їх відхилення від ідеалів проголошених протестуючими Євромайдану («зрада ідеалів Євромайдану»). Натомість, «перемога», вживається в масовому дискурсі на позначення успішного протистояння народу влади чи, в іронічному контексті, для критики влади. Євромайдан та, зокрема подвиг Небесної Сотні, є приводом для підвищеної збудливості мас, в моменти, коли ідеали Майдану, на їх погляд, під загрозою зради. Це веде до підвищеної алертності мас, категоричності, відчуття агресії та «гніву справедливості» (Яворська, 2016, с. 46).

Така оригінальна інтерпретація «перемоги» як антоніма «зраді» влучно вписується в контекст гібридної війни Росії проти України в період

з 2014 по 2022 рік, оскільки РФ в рамках цього конфлікту веде операційну діяльність з підриву авторитету та легітимності української влади, а також роздмухувала внутрішні політичні сварки та протистояння. Хоча яскрава гумористична конотація, що притаманна інтернет-мемам, суттєво занижає ступінь серйозності бінарної дихотомії «зрада-перемога» в масовому дискурсі. Це створює поле для маніпуляцій, які, після їх викриття, охрещуються учасниками масової комунікації як «розганянням зради», або «зрадо*обство».

Цю думку підтримує О. Кирилюк, яка досліджуючи бінарну опозицію «Зрада – Перемога» як суспільно-політичний неологізм, класифікує його як оцінку-насмішку та описує її значення як оцінки «панічного або безпідставно піднесеного стану» патріотично спрямованої аудиторії, яка підтається розпалюванню антиурядової пропаганди (Кирилюк, 2018, с. 61). Г. Кузь також додає, що така схильність до поспішного оцінювання політичних фактів як зраду чи перемогу вказує на інфантильну позицію аудиторії, тим самим описуючи ту частину дискурсу, яка всерйоз та неіронічно використовує бінарний опозиційний конструкт «Зрада – Перемога» для оцінювання та класифікації нової інформації (Кузь, 2021, с. 69).

Використання бінарної дихотомії «зрада-перемога», дійсно, особливо поширене у формі інтернет-мему в період з 2014 по 2018 рік. Але з 2019 почала зустрічатись і в комунікації великих політичних фігур та на масштабних новинних виданнях та телеканалах. Проте, як інтернет-мем, «зрада-перемога», відповідно є частиною сучасного народного фольклору, до формування якого долучилось чимало українських мас як синхронічно так і діахронічно, зокрема інтернет-блогери, адміністратори публічних сторінок на груп у Facebook та каналів у Telegram. Відтак, для глибшого розуміння вважаємо за доцільне звернутися до найбільшої віртуальної енциклопедії мемів та Інтернет-фольклору, зокрема, власне, українського,

в Україні, а саме – Енциклопедія Драматика (Веб-ресурс: Енциклопедія Драматика, 2017).

Автори статті про «зраду» вказують на те, що цей мем є умовно запозиченим з російського інтернет-дискурсу, як сарказм щодо піднесення масової національної свідомості на Євромайдані 2013 року. «Мем був спробою показати циклічність розвитку українців (...). Т.з. колесо генотьби, як спотворене колесо сансари представляло українців, як тих, які творять революцію, потім скидають владу і починається все спочатку» (Веб-ресурс: Енциклопедія Драматика, 2022).

Врешті-решт, його почали використовувати українці іронізуючи над своїми співвітчизниками, які, на їх погляд, проявляли тенденції, притаманні учасникам російського інтернет-дискурсу при оцінці подій політичної дійсності України.

Також, характерною особливістю дихотомії «зрада-перемога» є чітке усвідомлення наявності внутрішнього діапазону значень, яке задовільняє бажання користувача мему щодо оцінки того чи іншого кейсу.

Рис. 1 «Зрадометр»

Зображення вище влучно унаочнює процес використання мему «Зрада – Перемога» в інтернет-комунікації. Адресат повідомлення отримує інформацію про подію, у нього виникає бажання оцінки, відбувається процес порівняння інформації з полюсами деякої уявної шкали «зрада-

перемога», адресант рефлексує свою емоційну реакцію та суб'єктивно оцінює об'єм своїх переживань не лише як почуття зраженості чи перемоги безпосередньо, а й у діапазоні від «повна перемога» до «тотальна зрада».

Це спричинено самою природою мему, як такого знаку, який має надмірно широкий сигніфікат (уся множина значень, у нього закладеного) та при цьому практично відсутній денотат — єдине, конвенційне, «словникове» значення, допустиме для всіх (Чернікова, 2015, с. 354). Бажання якомога точніше передати характер та об'єм своїх емоцій змушує комунікантів тяжіти до укладання суб'єктивних шкал оцінок, які іноді навіть набувають вигляду балів, пропорцій та відсоткових відношень.

О. Чернікова також влучно зауважує, що мем «зрада-перемога» також виражає певні етнопсихологічні особливості українців, оскільки містить явну національну специфіку. Так, вона зазначає, що саме по собі використання бінарної опозиції «Зрада – Перемога» як мему може зустрічатись в дискурсах різних мов, проте можливі відмінності в культурно-специфічному наповненні. Наприклад, в англійській мові слово «betrayal» (зрада) вживається як мем в більш широкому сенсі в якості гіперболи певної дрібної образи чи як іронічна оцінка чиєїсь перебільшеної реакції на завдані цій особі прикрощі. Натомість, як мем, концепти «зрада» і «перемога» в українській масовій мовній свідомості функціонують майже виключно лише в суспільно-політичному контексті і таке їх поле вживання є напрочуд сталим та триває роками (Чернікова, 2021, с. 433).

Висновки до розділу 1

Явище бінарних опозицій має тривалу історію дослідження як у полі гуманітарних наук, так і у психології, зокрема такому її розділі як психосемантика.

Біполярні опозиції лежать в основі людської потреби та схильності до категоризації об'єктів і явищ навколишньої дійсності як на

раціональному рівні у вигляді логічного мислення, так і на ірраціональному, у вигляді орієнтації на особистий чи прийнятний для оточення та культури суб'єкта набір цінностей, а також під впливом відчуття небезпеки.

Біполярний опозиційний конструкт «Зрада – Перемога» є унікальним явищем українського політичного дискурсу періоду 2013-2023, який сформувався внаслідок впливу російського політичного дискурсу на український в період Євромайдану, Гібридної війни Росії проти України та набув вигляду мему як частини українського інтернет-фольклору та ідеологічного дискурсу.

Звертання у комунікації до бінарного опозиційного концепту «Зрада – Перемога» дозволяє досягти різних цілей, які залежать від ролі актора. Актори на рівні авторів повідомлень в рамках мас-медійного ідеологічного дискурсу, використовують означенні поняття для посилення модальності сумніву серед аудиторії, нівелювання усталених оцінок явищ політичної дійсності, применшення чи пом'якшення категоричності.

Натомість, у рядового користувача бінарною опозицією «Зрада – Перемога» як інтернет-мемом, він використовується як реакція на інформаційний тригер на внутрішні політичні проблеми та конфлікти в умовах гібридної та воєнної агресії Росії проти України, а також на вираження якісно-кількісної оцінки та особистого ставлення до них.

Дослідження означеного бінарного опозиційного концепту через призму психосемантичних вимірів політичної картини світу дозволить нам продемонструвати те її аксіологічне наповнення, сформоване політичною соціалізацією та культурою, яке спонукає українців інтерпретувати та оперувати ним специфічним чином.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОГРАМИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ БІПОЛЯРНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО КОНСТРУКТУ «ЗРАДА – ПЕРЕМОГА ТА ЧИННИКІВ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

2.1. Опис вибірки та етапів емпіричного дослідження

З метою дослідження образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога», чинників його формування в політичній картині світу українців, було розроблено програму емпіричного дослідження, яка складалась із трьох взаємопов'язаних етапів:

Перший етап – огляд психологічної, психолінгвістичної, філософської на політико-психологічної літератури вітчизняних та зарубіжних дослідників з питань: структури та функцій бінарних опозицій, їх ролі при оцінюванні політичних та соціокультурних фактів та явищ; культура та специфіка застосування бінарного опозиційного конструкту в політичному, мас-медійному та ідеологічному дискурсах, а також його меметичність та значення з точки зору психології великих груп; політичної картини світу з перспективи психосемантичних досліджень та зв'язку цього поняття з такими суміжними категоріям як «образ світу» та «картина світу». Результатом теоретичного аналізу стало виокремлення основних підходів до дослідження означеної проблематики, а також провідні гіпотези та теорії в науковому дискурсі. На цьому етапі відбулось формулювання об'єкту, предмету, мети та завдання дослідження.

Другий етап – розробка програми та інструментарію дослідження, формування плану емпіричного дослідження, проведення підбору методик для проведення дослідження, сформування та опис вибірки та безпосереднє проведення емпіричного дослідження.

Третій етап – проведення аналізу та інтерпретації отриманих даних, стандартизація даних, переведення сирих результатів у шкали згідно з підібраними методиками, добір відповідних до завдань та мети

статистичних методів аналізу та обробки результатів, а також розробка рекомендацій щодо стратегій інформаційної політики та позиціонування державної влади щодо народу.

Одним з основних завдань дослідження був опис образу «зради – перемоги» в політичній картині світу українців, тобто формування його семантичного профілю.

З цією метою був застосований асоціативний експеримент участь у якому взяло 36 респондентів (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Соціально-демографічні характеристики учасників 1 етапу дослідження (асоціативний експеримент)

Категорія	Значення	Кількість досліджуваних	Відсоток (%)
Стать	Чоловіча	13	36,1%
	Жіноча	23	63,9%
Вік	Менше 18 років	5	13,9%
	18-24 роки	25	69,4%
	25-35 років	4	11,1%
	36-49 років	2	5,6%
Освіта	Неповна середня освіта	1	2,8%
	Середня освіта	7	19,4%
	Незавершена вища освіта («Бакалавр»)	9	25%
	Завершена вища освіта («Бакалавр»)	5	13,9%
	Незавершена вища освіта («Магістр»)	9	25%
	Завершена вища освіта («Магістр»)	5	13,9%
Поточне місце перебування	м. Київ	9	25%
	Одеська обл.	2	5,6%
	Дніпропетровська обл.	1	2,8%

	Житомирська обл.	2	5,6%
	Полтавська обл.	1	5,6%
	Київська обл.	1	5,6%
	Донецька обл.	1	2,8%
	Вінницька обл.	2	5,6%
	Кіровоградська обл.	1	2,8%
	Львівська обл.	4	11,1%
	Івано-Франківська обл.	3	8,3%
	Тернопільська обл.	2	5,6%
	Знаходяться за кордоном	7	19,4%

Вік досліджуваних варіюється від 18 до інтервалу 36-49, вони є пересічними громадянами, оскільки досліджується політична картина світу українців, було прийнято рішення не встановлювати обмежень за жодними соціально-демографічними показниками, без виокремлення окремої демографічної групи. Асоціативний експеримент проводився в електронному вигляді, залучення учасників відбувалось через поширення посилання на нього в інтернет-спільнотах з традицією широкого обговорення політичних фактів (Телеграм-канал «Новинач», групові чати студентів філософського факультету та факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в месенджері «Телеграм»).

Вибір таких баз дослідження обґрунтований культурою інтернет-комунікації в рамках котрої і досліджувався означений феномен, оскільки, при теоретичному аналізі, були виявлені ознаки його меметичної природи, яка особливо характерна для інтернет-комунікації. Крім того, на наш погляд, саме таке середовище є оптимальним для психосемантичних досліджень бінарних опозицій, оскільки йому притаманні анонімність, дистанційність та горизонтальна самоорганізація (Штанько, 2012), а

бінарним опозиціям притаманно виражати цінності та антицінності національного рівня в мовній картині світу (Приходько, 2013).

Також про вибір на користь інтернет-комунікації говорить заснована на анонімності відсутність формальних правил спілкування, безвідповідальність щодо поширеної інформації, короткочасність комунікативних взаємодій та яскравість емоційної компоненти – усе це предиктори розвитку антагоністичності (а разом з тим і полярності) при зіткненні ідеологічних дискурсів (Баньковська, 2021). А дослідження міри поляризації впродовж класифікаційної діяльності в рамках бінарного опозиційного конструкту є однією із цілей нашого дослідження.

Другим етапом було проведення процедури семантичного диференціалу, що була покликана розкрити особливості класифікаційної діяльності респондентів в рамках бінарного опозиційного конструкту, а також виділити залежні змінні для визначення чинників формування образу «зрада-перемога» при подальшій обробці результатів.

В цьому опитуванні участь взяло 82 респонденти. Респондентам був запропонований опитувальник, що містив психодіагностичний інструментарій («Рівень суб'єктивного контролю», «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах», «Громадянська ідентичність»). Таким чином опитувальник вийшов дуже об'ємний, тому, щоб мотивувати учасників пройти його до кінця та давати чесні, вдумливі відповіді, їм було запропоновано взяти участь в розіграші грошового призу у розмірі 500 гривень або подарункового боксу еквівалентної вартості. Про це було заявлено у шапці опитування, для того, щоб взяти участь у розіграші, респонденту потрібно було пройти анкету до кінця і добровільно внести данні про свою електронну адресу, за допомогою якої ми зв'язались з переможцем по завершенню проведення опитування (табл. 2.2).

Соціально-демографічні характеристики учасників 2 етапу дослідження (асоціативний експеримент)

Категорія	Значення	Кількість досліджуваних	Відсоток (%)
Стать	Чоловіча	22	26,8%
	Жіноча	60	73,2%
Вік	18-24	65	79,3%
	25-45	14	17,1%
	46-60	3	3,7%
Освіта	Загальна середня	11	13,4%
	Середня професійна	8	9,8%
	Неповна вища	41	50%
	Повна вища	18	22%
	Має науковий ступінь та/або вчене звання	4	4,9%
Статус в умовах війни	Перебувають там само, де й раніше	54	65,9%
	Біженець за межами України	17	20,7%
	Внутрішньо переміщена особа	8	9,8%
	Учасник бойових дій\військовослужбовець	3	3,7%

На другому етапі було вирішено доповнити паспортичку питанням про статус в умовах війни, оскільки в умовах повномасштабного вторгнення, практично усі політичні факти містять в собі інформацію пов'язану з війною, армією, оборонними заходами. А також ми вирішили виключити питання про місце перебування, оскільки це питання частково охоплюється питанням про статус в умовах війни, який дає більш лаконічний та актуальний контексту зріз суспільства.

Інтернет-комунікація як середовище для зіткнення ідеологічних дискурсів, дозволяє досліджувати нам українців у вигляді суспільної маси з високим рівнем гомогенності її структури. Всередині неї нема поділу на

стать, соціальний статус, рівень компетенції. Єдиний поділ який там побутує, це поділ за ідеологічною солідарністю, проте навіть за таких умов, користувачі, спонукувані конфліктогенними чинниками інтернет-комунікації, користувачі схильні шукати опонентів, вступати з ними в суперечки, транслювати поляризовані думки та оцінки.

Це і спонукає користувачів до постійної оцінної діяльності та класифікації отриманої інформації на предмет того чи відповідає вона їхнім цінностям чи є ворожою до них. Наразі, українці об'єднані метою досягнення перемоги, є консолідованими та постійно моніторять інфопростір щодо інформації чи осіб, які могли б цьому завдати. Це і втілюється у систематичному процесі оцінки за шкалою бінарного опозиційного конструкту «зрада – перемога».

2.2. Обґрунтування психодіагностичного інструментарію дослідження

Для дослідження образу бінарного опозиційного конструкту в політичній картині світу були використані наступні методи:

- Теоретичні: аналіз, узагальнення, систематизація та інтерпретація першоджерел та наукових публікацій стосовно явища бінарних конструктів та бінарного мислення в процесі систематизації та оцінки політичних фактів в межах політичної картини світу;
- Емпіричні методи дослідження та наступний психодіагностичний інструментарій:
  7. Асоціативний експеримент (Недашківська, 2019);
  8. Контент-аналіз;
  9. Методика «Рівень суб'єктивного контролю (локус контролю)» Дж. Роттера (Веб-джерело, Психологіс);
  10. Модифікована методика О. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних

I. Субешкевич (Субашкевич, 2015);

11. Опитувальник «Громадянська ідентичність» I. Петровська (Петровська, 2015);

12. Семантичний диференціал.

Розглянемо використані емпіричні методи та методи діагностики більше детально.

1. Асоціативний експеримент та контент-аналіз. В психології асоціативний експеримент є одним з класичних методів дослідження мотивів та індивідуального досвіду індивіда та вперше почав широко застосовуватись у ХІХ сторіччі, що співпадає з структуралізмом Фердинанда де Сосюра, який і став підґрунтям для психолінгвістичних дослідженням.

Українська дослідниця О. Горошко детально прослідкувала традицію використання асоціативного експерименту, який застосовувався з метою вивчення індивідуальних особливостей людини.

В рамках асоціативного експерименту респонденту пропонують слово-стимул, яке виокремлюється на підставі кола досліджуваних проблем. У нашому випадку ми досліджуємо бінарний опозиційний конструкт «Зрада – Перемога, відтак, респондентам були запропоновані слова-стимули «зрада» і «перемога».

В методології виокремлюють 3 провідні види асоціативного експерименту.

Для *направленого* асоціативного експерименту властиве певні обмеження можливих відповідей респондента через встановлення експериментатором деяких специфічних правил. Наприклад, це можуть бути вимоги до форми асоціації чи до використання конкретних частин мови.

В рамках *ланцюжкового* асоціативного експерименту експериментатором дозволяються використання будь-яких форм вираження асоціацій, способів їх вираження тощо. Проте, в межах даного різновиду слова-стимули наводяться послідовно.

Найбільш активно в психологічних дослідженнях *вільний* асоціативний експеримент. За його умов респонденту пропонують увесь список стимулів, відсутні будь-які обмеження щодо форми, змісту та способу вираження, але на кожне слово-стимул має відповідати одна реакція (Недашківська, 2019, с. 25).

У нашому дослідженні асоціативному експерименту були притаманні риси спрямованого та лінійного асоціативного експерименту. Анкета складалась з двох частин: асоціативний експеримент (денотативний аспект); асоціативний аспект (афективний аспект) та мають риси як направлено так і ланцюжкового асоціативного експерименту.

У першій частині асоціативного експерименту (денотативний аспект) респондентам було запропоновано навести власне визначення понять «зрада» і «перемога» за аналогією з тим, як це відбувається у словниках. Складниками когнітивного аспекту політичної картини світу є знання індивіда про державу, її територію, устрій, звичаї, традиції тощо. Відтак, додатково, ця частина експерименту виконувала функцію аутовведення респондента в контекст розуміння зради та перемоги, змушує вилучити до робочої пам'яті наявні у нього знання та те свідоме, що асоціюється з запропонованими словами-стимулами, яке активізує й, релевантне контексту, несвідоме у другій частині експерименту. Ця частина експерименту є спрямованим асоціативним експериментом.

У другій частині асоціативного експерименту (афективний аспект) респондентам було запропоновано навести довільну кількість асоціацій щодо слів-стимулів у вигляді іменників, прикметників та прислівників. Афективний аспект політичної картини світу в основному втілюється у ставленні людини до політичних фактів, рівень прихильності чи

несхвалення явищ чи персоналій політичної реальності, який виражається в емоційному забарвленні суджень та конотацій, що надаються в процесі оцінки політичних фактів індивідом.

Асоціативний експеримент був покликаний виокремити семантичну хмару в якому бінарний опозиційний конструкт «Зрада – Перемога» виступає центральним, основним фреймом, а виявлені концепти – субфреймами. На подальших етапах виявлені субфрейми виступали шкалами в рамках проведення процедури семантичного диференціалу.

Крім цього, за результатами асоціативного експерименту та за допомогою контент-аналізу, не лише сформований семантичний профіль бінарного опозиційного конструкту «зрада – перемога» як складової політичної картини світу, а й продемонстрована «взаємна проникність» їх семантичного навантаження, що в свою чергу, демонструє наявність унікального контексту застосування означених категорій саме у вигляді єдиного біполярного опозиційного концепту.

В рамках контент-аналізу, який був застосований для обробки результатів асоціативного експерименту, було проведене вилучення смислових одиниць з текстів першої частини, з другої частини смислові одиниці вилучались практично у первісному вигляді. Також була проведена уніфікація одиниць за частиною мови та лексичним родом, опісля – квантифікація на виявлення смислових одиниць зі значущо більшим рівнем частотності. Одиниці були об'єднані у 4 групи: смислові одиниці яким не притаманна частотність та вони не зустрічаються в іншій частині експерименту, смислові одиниці яким притаманна частотність та вони не зустрічаються в інших частинах, смислові одиниці, яким не притаманна частотність, але вони зустрічаються в обох частинах експерименту та смислові одиниці, яким притаманна частотність та вони присутні в обох частинах експерименту. Отриманні групи смислових одиниць були візуалізовані для зображення семантичного профілю бінарного опозиційного конструкту «зрада – перемога».

2. Методика «Рівень суб'єктивного контролю (локус контролю)» Дж. Роттера. Опитувальник «рівень суб'єктивного контролю» Джуліана Роттера діагностує рівень контролю індивіда над важливими подіями, інакше кажучи, рівень особистої відповідальності. В основі діагностики лежить поляризація двох локусів контролю – інтернального та екстернального.

Індивідам з *інтернальним* локусом контролю притаманно вважати, що події, які з ними відбуваються є результатом їх дій та залежать від їх особистісних якостей.

Індивідам з *екстернальним* локусом контролю притаманно вважати, що значущі події в їх житті, їх невдачі чи успіхи залежать від зовнішніх чинників.

Будь-який респондент за результатом обробки результатів займає своє місце на континуумі, заданим поляризованими локусами контролю.

В межах методики респонденту пропонується 44 твердження, що охоплюють різні сторони життя і ставлення до них (особисті стосунки, робота, здоров'я, досягнення та невдачі тощо). Респонденту необхідно їх оцінити за 6-бальною шкалою (-3, -2, -1, +1, +2, +3) , від максимального ступеня заперечення (-3), до максимального ступеня згоди (+3). Тобто, респонденту необхідно виразити міру своєї згоди чи незгоди з кожним наведеним в опитувальнику твердженням.

На етапі обробки даних, отриманні відповіді за ключем розподіляються на 7 шкал: шкала загальної інтернальності, шкала інтернальності в області досягнень, шкала інтернальності в області невдач, шкала інтернальності у виробничих відносинах, шкала інтернальності в області міжособистісних відносин.

Після отримання «сирих» балів необхідно перевести їх у стени відповідно з таблицею, що наведена в методиці. Стени це 10-бальна шкала, яка є градацією від 1 до 10 та відображає силу суб'єктивного контролю індивіда. Нормальним вважається значення стени, що дорівнює 5,

натомість відхилення в сторону 6 та вищих стенів вказує на інтернальний тип суб'єктивного контролю та рівень його вираженості і, навпаки, стени 4 і менше демонструють екстернальний тип суб'єктивного контролю та міру його вираженості.

В рамках нашого дослідження в якості незалежної змінної ми обрали користуватись шкалою загальної інтернальності як такою, яка, зрештою, охоплює й усі специфічні сфери людської діяльності.

3. Модифікована методика О. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» І. Субешкевич (Субашкевич, 2015). Методика була створена на основі переліку термінальних цінностей, які представлені у тесті Рокича, але спрямована не на виявлення значущих цінностей, а на виявлення наявності чи відсутності у респондента внутрішнього конфлікту через виявлення різниці між мірами «цінності» та «доступності».

В рамках методики розглядається ієрархізація наступних цінностей: «активне життя», «здоров'я», «цікава робота», «краса природи та мистецтва», «любов», «матеріальна стабільність», «друзі», «впевненість у собі», «пізнання», «свобода», «сім'я», «творчість». В результаті діагностики встановлюється рівень внутрішнього конфлікту у опитуваного.

Методика складається із двох матриць. Респонденту пропонуються послідовно пари цифр, де кожна цифра відає поняттю-цінності, яка стоїть під цим номером у списку.

Заповнення розпочинається із матриці №1. У першій матриці респондента просять порівняти цінності у кожній парі обрати одну з них на підставі їх значущості чи привабливості для респондента. Можна обирати лише одну цінність за раз, також, не можна пропускати жодну пару цінностей. Завершивши заповнення матриці №1, респондент одразу переходить до заповнення матриці №2. В межах цієї матриці респонденту так само представлені пари цінностей, які необхідно порівняти

респонденту та обрати з кожної пари таку, яка є для нього більш доступною чи легшою для досягнення в його буденному житті.

В процесі обробки результатів слід підрахувати скільки разів кожне поняття було обране впродовж процесу парного ранжування у першій та другій матриці.

Після цього слід порівняти ранги матриці «цінності» та «доступності» (знайти різницю між рангами матриці №1 та №2) й тим самим визначити величину розбіжності за кожною цінністю.

Далі необхідно підрахувати інтегральний показник методик, який є сумою розбіжностей за модулем для усіх 12 понять обох матриць. Чим більшою є сума розходжень між «цінністю» та «доступністю», тим більш виражений у респондента внутрішній конфлікт внаслідок відносної депривації та нереалізованості життєвих цінностей.

Інтегральний показник методики, який вимірює рівень внутрішнього конфлікту виступає в рамках нашого дослідження незалежною змінною.

4. Опитувальник «Громадянська ідентичність» І. Петровської (Петровська, 2015). Опитувальник «Громадянська ідентичність» був розроблений для того, щоб сформувати профіль громадянської ідентичності досліджуваних груп, складається з 16 запитань, а також вимірює такі 4 фактори як патріотизм, самореалізація в країні, активна громадянська позиція та відданість країні.

Перший фактор «Патріотизм» і він складається з наступних шкал: «Для мене важливо підтримувати українські традиції та культуру», «Я маю почуття любові до України», «Я повністю ідентифікую себе з громадянином України», «Мене переповнюють позитивні емоції, коли звучить гімн України».

Другий фактор – це «Самореалізація в країні» і він складається з таких шкал: «В Україні безпечне та благополучне життя неможливе», «Існує багато можливостей для особистісної та професійної самореалізації»

в Україні», «Своє майбутнє я пов'язую лише з Україною», «Якщо була б можливість, я би без вагань переїхав жити в іншу країну».

Третій фактор – «Активна громадянська позиція». Він ґрунтується на таких шкалах: «Я завжди відстоюю свої права як громадянин країни», «Я вважаю себе відповідальним громадянином», «Я високо оцінюю свою громадську активність».

Четвертий фактор – це «Відданість країні» і він вимірює на підставі наступних шкал: «Я готовий працювати заради України», «Я вірю в перспективи розвитку України як держави», «Мені байдуже, в якій країні реалізовувати себе та свої таланти».

Варіанти відповіді були представлені у вигляді шкали вираженості згоди чи незгоди із наведеними твердженнями та містила такі значення: «повністю не погоджуюсь», «швидше не погоджуюсь», «важко сказати», «швидше погоджуюсь», «повністю погоджуюсь». Відповідно, при обробці результатів, кожному зі значень відповідало значення від 1 до 5.

Петровська на підставі своєї методики виділяє 3 типи громадянської ідентичності: протестний, невизначений та патріотичний, які відповідають низькому, середньому та сформованому рівням громадянської ідентичності.

Низьким рівнем сформованості громадянської ідентичності буде вважатись той, при якому респондент не пов'язує своє майбутнє з Україною; не готовий на неї працювати; не бачить в ній можливостей для самореалізації; не відчуває гордості щодо свого громадянства та національних символів; практично не ідентифікує себе як українського громадянина;

Середнім рівнем сформованості громадянської ідентичності буде демонстрації деякої невизначеності, таким люди в межах методики найчастіше обирають варіант «важко сказати», хоча не виключають лояльного ставлення до країни повністю.

Високим рівнем сформованості громадянської ідентичності буде вважатись той, в межах якої респондент демонструє однозначну готовність та бажання пов'язати своє життя з Україною, відчуває гордість за свою країну та державні символи, демонструють високий рівень відданості та громадянської активності (Петровська, 2016, с. 321-323).

5. Семантичний диференціал

Семантичний диференціал як метод був розроблений Чарльзом Осгудом з метою складання семантичного профілю певного явища чи об'єкту дійсності за допомогою оцінювання в межах набору біполярних шкал.

Проте, в рамках нашого дослідження семантичний диференціал був проведений не з класичною метою, а саме його результати були використані не задля опису семантичного профілю предмету дослідження на підставі оцінок респондентів, а задля дослідження самого процесу оцінювання через біполярні шкали.

Таким чином, семантичний диференціал був створений для моделювання простору зіткнення ідеологічних дискурсів, де респонденту було запропоновано 8 політичних фактів у трьох формах подачі (аудіальній, візуальній та текстовій) з використанням обмеженого контексту, що було покликано відтворити природні умови моменту зіткнення із політичним фактом.

Використання різних форм вигляду політичного факту обґрунтоване на твердженні нейропсихологів Дж. Вуда і Г. Петріглієрі про те, що обмежена візуальна інформація набагато частіше і конкретніше оцінюється за біполярними значеннями, аніж аналітично оброблена інформація багата на контекст.

Усього було запропоновано респондентам 24 одиниці аналізу – найактуальніші на момент проведення дослідження факти української політичної реальності у трьох формах, а саме:

1) Арешти керівників «Антонова» у справі перешкоджання обороні Гостомеля (10.03.2023)

2) Заяви комбата «Купола» щодо реального (на його погляд) стану справ всередині ЗСУ (17.03.2023);

3) Порухення процедури проведення та оголошення лауреатів Шевченківської премії (17.03.2023)

4) Коментар Міністерства Оборони щодо чуток про повістки про призов на військову службу через додаток «Дія», а також залучення до боїв в Бахмуті (на передовій) призовників без підготовки (18.03.2023);

5) Спроба зустрічі верхівки УПЦ із Володимиром Зеленським (20.03.2023);

6) Зайняття Оксеном Лісовим посади міністра МОН (21.03.2023);

7) Спростування Генштабом своєї ж заяви про відступ росіян з Нової Каховки (23.03.2023)

8) Підготовка законопроекту щодо введення проходження обов'язкового іспиту для отримання українського громадянства (23.03.2023).

Політичні факти були відібрані у період з 10 по 23 березня 2023 року та представляють собою уривки новинних повідомлень провідних інформвидань (BBC, Укрінформ, «Вікна» ICTV, ТСН телеканал 1+1 тощо) у такому вигляді, з яким глядач та читач може стикнутись у звичайній обстановці. Це необхідно, щоб з'ясувати, наскільки вид подачі інформації та глибина контексту впливає на оцінки респондентів.

У довільному порядку респондентам були продемонстровані скріншоти заголовків новинних повідомлень, що супроводжувались ілюстративним матеріалом, уривки новинних статей, а також аудіозаписи уривків новинних сюжетів, а також коментарів експертів в рамках інтерв'ю. Після ознайомлення з одиницею аналізу, респонденту було потрібно оцінити свої враження від сприйнятої інформації в рамках

процедури семантичного диференціалу в межах 7 полярних шкал. Були сформовані наступні полярні:

- 1) Зрада – Перемога (основна шкала);
- 2) Успіх – Невдача;
- 3) Хороший – Поганий;
- 4) Досягнення – Провал;
- 5) Наший – Чужий;
- 6) Повага – Зневага;
- 7) Чесність – Обман.

Шкали були розроблені на підставі величини частотності категорій для результатів за частиною «Зрада» і «Перемога», а також наявності антоніма в дата-сеті асоціацій з опозиційним конструктом. Так вдалось підбрати антоніми для усіх шкал, окрім шкали «наший – чужий», але було прийнято рішення залишити шкалу з огляду на високу частотність категорії «наший» в дата-сеті результатів асоціацій з категорією «перемога», а також через наявність цієї шкали в класичній методиці семантичного диференціалу Ч. Осгуда.

Таким чином, отримані результати ми не використовували з точки зору опису середньої оцінки сприйнятого, оскільки одинці аналізу не є предметом нашого дослідження, а тригерами для процесу оцінювання за заданими шкалами, що і представляє для нас дослідницький інтерес.

Висновки до розділу 2

В даному розділі відповідно до поставлених завдань та сформульованих гіпотез, а також на підставі вивчення класичної та сучасної наукової думки з тематики бінарних опозиційних конструктів та бінарного опозиційного конструкту «зрада – перемога» зокрема, була сформована вибірка для обох етапів дослідження.

Для асоціативного експерименту обсяг вибірки склав 36 учасників, для семантичного диференціалу обсяг вибірки склав 82 учасники, що

складалась з пересічних користувачів інтернет-месенджерів та групових чатів, які тематично спрямовані на активне обговорення поточних політичних подій.

Був здійснений добір методик та психодіагностичного інструментарію, а також їх детальний опис та обґрунтування застосування. Був сформульований план дослідження, в якому було передбачено 2 етапи – асоціативний експеримент та семантичний диференціал.

Була сформована процедура асоціативного експерименту, яка складалась з двох етапів дослідження - денотативного та афективного компонента. Був здійснений підбір одиниць аналізу для респондентів в межах процедури семантичного диференціалу у візуальній, текстовій та аудіо-формі.

РОЗДІЛ 3
РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ
БІНАРНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО КОНСТРУКТУ
«ЗРАДА – ПЕРЕМОГА» ТА ЧИННИКІВ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В
ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

**3.1. Образ бінарного опозиційного конструкту «Зрада –
 Перемога»**

Дослідження розпочалось з проведення асоціативного експерименту, метою якого стало формулювання семантичного профілю понять «зрада» та «перемога» в денотативній та афективній формі. Відбір одиниць аналізу із масиву даних був здійснений за допомогою контент-аналізу, потім були відібрані найбільш частотні результати.

Варто зауважити, що результати асоціативного експерименту за винятком продукування біполярних опозицій в якості субфреймів для процедури семантичного диференціала, мають на меті проілюструвати, описати образ досліджуваної бінарної опозиції за допомогою візуальних засобів та, насамперед, продемонструвати міру взаємної проникності семантичних хмар обох полюсів з тим щоб продемонструвати силу їх біполярного опозиційного зв'язку. Застосування метода асоціативного експерименту продемонструвало такі первинні результати (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Первинні результати асоціативного експерименту та
 пропорційне відсоткове вираження**

	Зрада	Перемога
Денотативний компонент	158 од.; з них найбільш частотних 29 од. (100%/18.35%)	160 од.; з них найбільш частотних 24 од. (100%/15%)
Афективний компонент	113 од.; з них найбільш частотних 8	91 од.; з них найбільш частотних 12 од.

	од. (100%/7.08%)	(100%/13.19%)
Одиниці, що зустрічаються як в афективній так і в денотативній частині	26 од.; з них найбільш частотних 5 од. (100%/16.46%/3.16%)	38 од. (з них найбільш частотних 16 од.) (100%/23.75%/10%)
Найбільш частотні одиниці, що зустрічаються як в асоціаціях до зради, так і до перемоги	24 од. (15.09%)	

За результатом цих даних можна прослідкувати видиму різницю, якщо розглядати денотативну та афективну компоненту окремо та якщо одночасно. Якщо порівнювати результати денотативної та афективної компоненти для зради і перемоги, стає видима порівняно рівна кількість як частотних, так і нечастотних одиниць для зради і перемоги.

Проте, якщо ми розглянемо одиниці, які були повторені у денотативній частині та афективній частині для зради та перемоги, то можна продемонструвати видиму різницю. Кількість одиниць, як зустрічаються в афективній та денотативній частині асоціативного експерименту «Зрада» одночасно більш ніж на третину менша для такої у «Перемоги» і на дві третини менша для найбільш частотних одиниць. Це дозволяє нам зробити припущення, що українці мають порівняно усталене розуміння поняття «Зрада», семантичне наповнення якого збігається майже на 20% для учасників експерименту, отже, як для абстрактного поняття з високою контекстуальною залежністю та емоційним навантаженням, вони демонструють високий рівень спільних знань про це явище у політичній картині світу.

Натомість, порівняно з «Перемогою», збігів між денотативним та афективним компонентом в асоціативному експерименті щодо поняття

«Зрада», суттєво менше (16.46%/3.16% для «Зради» проти 23.75%/10% для Перемоги). Це ілюструє, що у випадку якісної характеристики явища «Зради», у вигляді словникового визначення хоч і демонструє певну спільність психосемантичного навантаження, у афективній частині експерименту думки респондентів щодо того, що вони асоціюють зі «Зрадою» значно розділились. Відтак, у респондентів щодо «Зради» є дві точки зору раціонально-когнітивна (денотативна), в межах якої вони поділяють у високій мірі загальні уявлення про «Зраду» та афективна, з високим емоційним зарядом та рівнем особистого аксіологічного забарвлення, в межах якої «зрада» для кожного своя, викликає глибоко особисту хвилю асоціацій відносно тих ситуацій, з якими людині довелося зіткнутись та пережити на власному досвіді, а також той спектр емоцій та відчуттів, які вони процесували під час цього.

Натомість, при порівняно рівній кількості виділених мовних одиниць з обох частин експерименту зі «Зрадою», для «Перемоги», учасники експерименту демонструють суттєву більший рівень узгодженості між раціонально-когнітивним рівнем політичної картини світу та афективним (майже чверть співпадінь). Це демонструє вищий рівень солідарності суспільства щодо того, чим є «Перемога» з точки зору суспільних знань про неї, так і тим, які емоційні та ціннісні реакції це викликає у суспільства.

Іншим завданням асоціативного експерименту було ілюструвати міру взаємної проникності семантичного навантаження обох полюсів біполярного опозиційного конструкту, аби продемонструвати їх бінарний та діалектичний зв'язок, тим самим, мати підставу стверджувати, що цю пару концептів можна сприймати як бінарну опозицію в психосемантичному відношенні.

Для того, аби уникнути випадкових збігів, було прийнято в розрахунок брати лише ті мовні одиниці, які продемонстрували найвищу частотність в рамках асоціативного експерименту. За результатами

проведеного нами асоціативного експерименту міра взаємної проникності семантичного навантаження склала 15.09% загального масиву мовних одиниць, що, на наш погляд свідчить про бінарний зв'язок понять.

Також, нами була виконана спроба візуалізації «лінії зіткнення семантичних просторів в політичній картині світу» понять «Зрада» і «Перемога», адже те, що ці категорії за результатом асоціативного експерименту поділяють певну кількість високочастотних мовних одиниць, ще не означає, що вони їх поділяють в однаковій мірі. Таким чином, була розроблена візуальна модель зіткнення семантичних просторів «Зради» і «Перемоги».

Було відібрано найбільш частотні мовні одиниці, виявлені які з них зустрічають в семантичних просторах «Зради» і «Перемоги» та у якій мірі, а які ні. Також мовні одиниці були розділені на 4 класи:

- Цінності;
- Почуття та емоції;
- Держава і політика;
- Діяльність;

Розглянемо кожен з класів детальніше:

1. Цінності

Рис. 3. 1. Семантичний профіль «Зрада – Перемога»: Цінності

У класі «Цінності» вдалось зафіксувати 10 мовних одиниць, з них приналежних винятково до «Зради» - 1, винятково до «Перемоги» - 5 та спільних – 4. На візуальній моделі продемонстровано, що в межах цінностей, притаманні для «Перемоги» цінності є архетиповими для цього явища (воля, сила, справедливість, щастя, слава) і такий їх високий рівень прояву демонструє у якій мірі та з якими саме цінностями для українців резонує «Перемога». Натомість, якщо говорити про «Зраду», то для українців це поняття менш ціннісно-навантажене, але для тих цінностей, з якими «Зраду» асоціювалась, притаманна ресурсна, владна та матеріальна конотація. Це теж відповідає архетиповим цінностям для зради, як для явища, де на користь ресурсним цінностям поступаються цінностями морально-етичними. Проте для учасників асоціативного експерименту асоціації-цінності не були основними в процесі опису явища зради.

2. Почуття та емоції

Рис. 3.2. Семантичний профіль «Зрада – Перемога»: Почуття та емоції

У класі «Почуття та емоції» вдалось виділити 6 мовних одиниць, з них приналежних винятково до «Зради» - 3, винятково до «Перемоги» - 2 та спільних – 1. Візуальна модель семантичного профілю «Зрада – Перемога» у класі «Почуття та емоції» демонструють два спектри емоцій та почуття для Зради (зневага, біль, лицемірство) і Перемоги (надія та радість), які практично не перетинаються. При цьому можна помітити, що явище зради більш емоційно навантажено, ніж перемоги. Це можна пояснити тим, що зрада це дія, що посягає на базову цінність безпеки, а це в свою чергу викликає цілу хвилю різноманітних негативних емоцій та почуттів.

Це також видно на прикладі спільної для обох полюсів мовної одиниці – довіра, яка є значно актуальнішою при розгляді явища зради, оскільки сам акт зради є знищенням довіри, що виносить його у фокус уваги індивіда (хоч і зі знаком «-»). Натомість, перемога є ситуацією, де задоволена не лише базова потреба безпеки, а й більш висока – успіху та особистої реалізації. Перемога є результатом складної, контрольованої та суб'єкт-орієнтованої діяльності, що, ймовірно, підносить явище перемоги, на противагу зраді, з рівня емоційних на рівень морально-ціннісних асоціацій.

3. Держава і політика

Рис. 3.3. Семантичний профіль «Зрада – Перемога»: Держава і політика

У класі «Держава та політика» вдалось виділити 9 мовних одиниць, з них приналежних винятково до «Зради» - 3, винятково до «Перемоги» - 1 та спільних – 5. Візуальна модель семантичного профіля «Зрада – Перемога» у класі «Держава і політика» демонструють два підкласи мовних одиниць, які містять в одному класі терміни інституційно-політичного спрямування (корупція, держава, економіка, чиновник, соціальний), а в іншому – терміни та поняття суспільно-політичного спрямування (суспільство, країна, Україна) та термін політика як термін-парасолька, спільний для усіх супідрядних понять.

На візуальній моделі продемонстровано, що інституційно-політичні терміни частіше використовувались як асоціації до явища зради, це демонструє, що в політичній картині світу інституційно-політичні явища вбачаються як джерело зради – те, від чого слід сподіватись підступу. Особливо показовою в цьому ключі є дистинкція між «Держава – Країна». На противагу державі, країна – термін, вільний від політики та має насамперед культурну, історичну та географічну конотацію, стійко

асоціюється в учасників із перемогою, як і термін «суспільство», теж відокремлений від інституційно політичної сфери.

Також варто порівняти мовні одиниці «Держава» та «Країна». Попри те, що явище зради розглядається як інтровертоване, коли українці, перебуваючи на одному боці у збройному протистоянні з Росією, сподіваються підступу від самих же себе, ймовірно, не можуть цього до кінця прийняти. Під загрозою фізичного знищення усе українське сакралізується, але українці переживають «зраду» (чи принаймні відчуття зрадженості) від українців же, безпосередньо чи опосередковано, у вигляді непопулярних чи провальних політичних рішень. Неспроможність прийняти «українське» походження зради, створила в політичній картині українців феномен роздвоєння України – Україна-держава та Україна-країна. В асоціативному експерименті слово Україна не було вжито жодного разу в якості асоціації, що, на наш погляд, підштовхнуло українців до пошуку «знеособленої» альтернативи, як би вони могли послатись на Україну, але не порушити її сакрального статусу в поточній політичній картині світу. Відтак, українці не чекають зради від українців, не чекають її і від України в цілому, але серйозно насторожені по відношенню до державних інститутів та влади в цілому.

4. Діяльність

Рис. 3.4. «Семантичний профіль «Зрада – Перемога»: Діяльність»

У класі «Діяльність» вдалось виділити 15 мовних одиниць, з них приналежних винятково до «Зради» - 3, винятково до «Перемоги» - 4 та спільних – 8. Візуальна модель семантичного профіля «Зрада – Перемога» у класі «Діяльність» демонструє, що для асоціацій з явищем зради, як правило, характерні мовні одиниці на вираження явищ, що передбачають владно-підвладні стосунки між абстрактними сторонами у тому сенсі, що одна зі сторін намагається встановити чи встановлює особисту владну перевагу за рахунок іншої сторони (обман, крадіжка, вплив, домовленість, порушення, суперечити). Натомість, хоч явище перемоги теж мало б містити в собі конотацію протистояння двох сторін (переможця та переможеного), для його семантичного наповнення за класом «діяльність» притаманні інтровертовані, внутрішньо-орієнтовані мовні одиниці модусу досягнення мети (досягнення, успіх, ціль, очікування, наслідок, повернення, результат, рішення). Можна припустити, що фігура ворога (внутрішня чи зовнішня) в асоціаціях з поняттям «перемога» відсутня чи, краще сказати, повністю стерта і при формуванні образу перемоги в

політичній картині світу для українців не потрібна як така, а, можливо, навіть навмисно виключена. Фігура ворога упосліджена загальною метою (чи цілю) досягнення перемоги.

Тобто, в межах асоціативного експерименту, характеризуючи перемогу, попри знаходження в контексті прямого збройного протистояння та повномасштабного вторгнення Росії 2022 року, учасники не наводили достатньо частотних асоціацій на позначення сторони, над якою перемога передбачалась, з точки зору перемоги як результату цілеспрямованої діяльності, натомість фокус асоціацій зосереджується на особистих цілях та результатах дій.

Також, на стійкий біполярний зв'язок зради і перемоги в політичній картині світу українців вказує наявність високочастотних опозиційних категорій наявних в асоціативному експерименті для явищ зради і перемоги, які вдалось об'єднати у наступні супідрядні бінарні опозиції:

1. Зрада – Перемога;
2. Успіх – Невдача;
3. Хороший – Поганий;
4. Досягнення – Провал;
5. Наший – Чужий;
6. Повага – Зневага;
7. Чесність – Обман.

Особливої уваги заслуговують якраз не специфічні бінарні опозиції як-от успіх – невдача, досягнення – провал, а опозиції хороший – поганий та нашій – чужий, що притаманні класичній процедурі семантичного диференціала Ч. Осгуда, що може вказувати на валідність бінарного опозиційного конструкту «зрада – перемога» на вираження особистого ставлення та знань українців про політичні факти, тобто є складовою політичної картини світу українців для систематизації нових знань та оцінювання на їх підставі політичної інформації.

3.2 Психологічні особливості українців як носіїв політичної картини світу

В межах сформульованих нами гіпотез, були висловлені припущення щодо того, що формування образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» в політичній картині світу українців залежить від рівня суб'єктивного контролю індивіда, рівня його внутрішнього конфлікту з точки зору бажаних та доступних цінностей, а також громадянської ідентичності, вираженої у формі 4 факторів: активна громадянська позиція, відданість країні, самореалізація в країні та патріотизм.

Тож, першою частиною другого етапу дослідження було проведення оцінювання респондентів за обраними психодіагностичними методиками. Отримані результати в наступних етапах використовувались як кореляти та регресанти.

1. Рівень суб'єктивного контролю (опитувальник Джуліана Роттера)

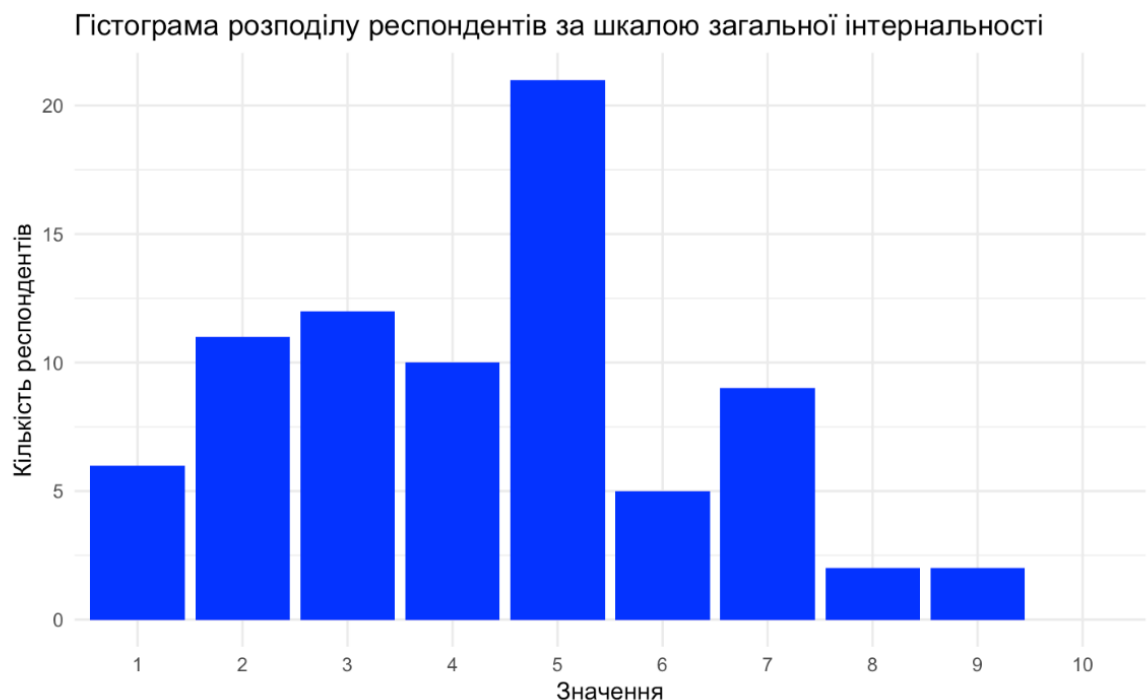

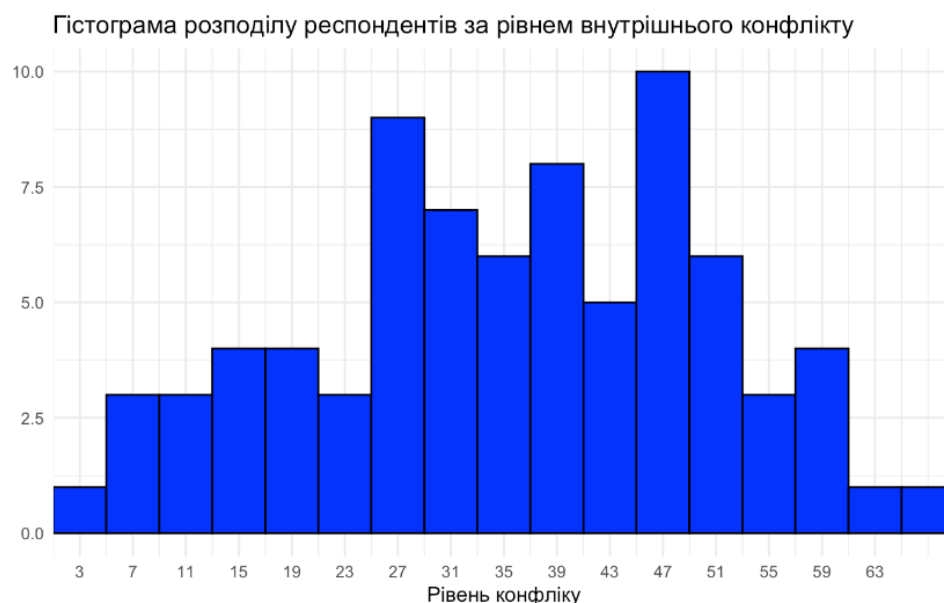
Рис. 3.5. Гістограма розподілу респондентів за шкалою загальної інтернальності

За результатами опитувальника Джуліана Роттера, можна виокремити чіткий тренд. Результати чверті респондентів вказують на нормальний тип локусу контролю (5 стень). Проте, розглядаючи результати учасників дослідження в цілому демонструють їхній ухил до низького рівня суб'єктивного контролю (39 респондентів (50% від вибірки) мають значення стень від 1 до 4). Ще для близько чверті респондентів притаманний високий рівень суб'єктивного контролю (18 респондентів (23% від вибірки) мають значення стень від 6 до 9).

Низький показник за шкалою загальної інтернальності свідчить про те, що людині важко побачити зв'язок між своєю діяльністю та подіями (насамперед значущими) у своєму житті, вони не вірять, що спроможні контролювати своє життя і вважають, що те, що відбувається в їхньому житті залежить від випадкових подій чи визначається впливом та втручанням сторонніх людей.

Високий показник за шкалою загальної інтернальності вказує на те, що для таких людей притаманно вважати, що вагомі події та ситуації в їхньому житті є безпосереднім результатом їх власних дій. Вони визнають та відчують власну відповідальність як за ці події, так і за те, як складається їх життя в цілому. В наступному етапі дослідження буде продемонстровано, яку роль відіграють ці показники при формуванні образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога».

2. Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних

життєвих сферах

Рис. 3.6. Гістограма розподілу респондентів за рівнем внутрішнього конфлікту

За методикою немає встановленої шкали для того, аби оцінити силу конфлікту як слабку, середню чи сильну. В межах методики постулюється те, що чим більший інтегральний показник за модулем, тим сильніший внутрішній конфлікт у досліджуваного, тож проінтерпретуємо силу внутрішнього конфлікту відносно того діапазону інтегральних показників методики, який нам вдалось отримати в ході застосування психодіагностичного інструментарію.

Таким чином, низьким рівнем внутрішнього конфлікту виявлено у респондентів в діапазоні значень від 3 до 25 (23% від вибірки). Для таких людей притаманний високий рівень конгруентності та автентичності собі та своїм бажанням, для них характерний високий рівень задоволеності своїм життям та своєю самореалізацією, їм вдалось сформувати свою особисту реальність відповідно до своїх бажань та цінностей.

Середній рівень внутрішнього конфлікту притаманний респондентам чий інтегральний показник методики лежить в діапазоні значень від 26 до 41 (38.5% від вибірки). Вони переживають помітні суперечності між внутрішньо-сформульованою ієрархією цінностей та оточуючою їх реальністю, їхньою особистою самореалізацією. Це може бути обумовлено як тим, що бажані цінності не є в достатній мірі доступними для них в реальному житті, так і тим, що для них є радше доступними ті цінності, які не займають високого становища в їх особистій ієрархії.

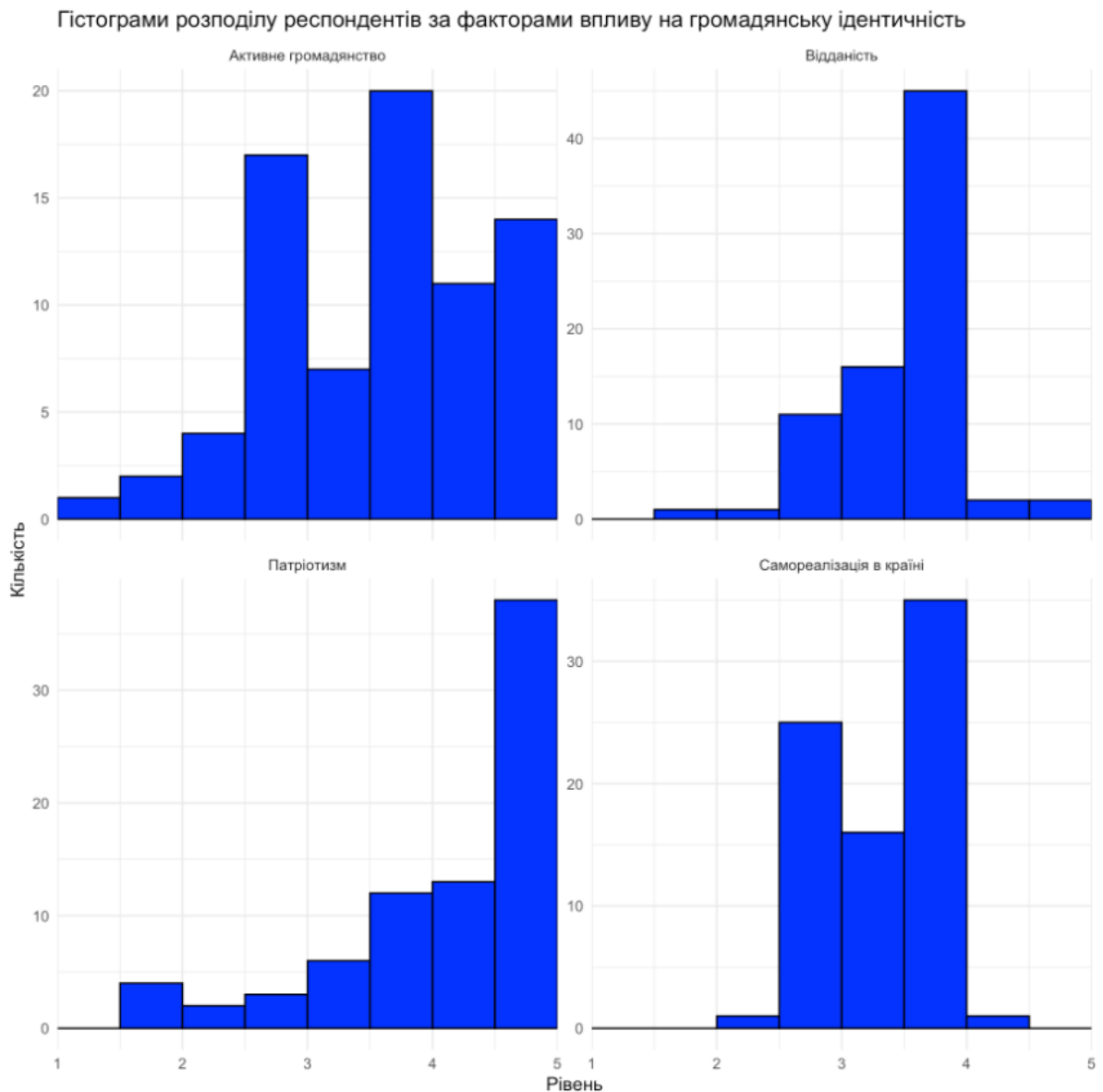
Високим рівнем внутрішнього конфлікту володіють респонденти в діапазоні значень від 42 і вище (38.5% від вибірки). Їм можуть бути притаманні прояви кризи особистості, глибоке невдоволення тим, як склалось їх життя, а також незадоволення особистих потреб у вигляді

принципових для них цінностей. Для них дуже складно досягти тих цінностей, що є особисто важливими для них, або їх життя з точки зору доступних цінностей практично не відповідає їх внутрішній ціннісній ієрархії.

Якщо розглядати гістограму розподілу респондентів за рівнем внутрішнього конфлікту, то можна спостерігати, що для респондентів, в основному, властиві рівні внутрішнього конфлікту від середнього до високого. Це означає, що в поточних реаліях, респонденти радше незадоволені тим, як реальність з точки зору доступності цінностей не відповідає їх особистісному ціннісному компасу.

На наступних етапах дослідження, ми спробуємо виявити вплив не лише рівня внутрішнього конфлікту в цілому, а й внутрішнього конфлікту за кожною з 12 цінностей (активне, діяльне життя; здоров'я (фізичне і психічне); цікава робота; краса природи і мистецтва; любов; матеріально забезпечене життя; наявність хороших і вірних друзів; упевненість у собі; пізнання; свобода; щасливе сімейне життя; творчість). Це, на наш погляд, зробить дослідження точнішим.

3. Громадянська ідентичність

Рис. 3.7. Гістограми розподілу респондентів за факторами впливу на громадянську ідентичність

На гістограмі продемонстрований розподіл респондентів за середнім показником кожного з чотирьох факторів: активна громадянська позиція, відданість країні, самореалізація в країні та патріотизм. Середній показник факторів визначався згідно наведених в методиці, відповідних кожному фактору шкал.

Для респондентів характерні:

- 1) Тяжіння від середньої до високої оцінки рівня активності власної громадянської позиції;

- 2) Тяжіння до середньої суб'єктивної оцінки рівня відданості країні;
- 3) Тяжіння до високої суб'єктивної оцінки рівня патріотизму;
- 4) Тяжіння до середньої суб'єктивної оцінки рівня самореалізації в країні.

За І. Петровською такі результати не можна віднести до якогось конкретного типу громадянської ідентичності. Проте, якщо розглядати типи громадянської ідентичності як континуум у вигляді «протестний тип – невизначений тип – патріотичний тип», то тип громадянської ідентичності вибірки можна охарактеризувати як «невизначений, що тяжіє до патріотичного».

Також результати демонструють деякий, на наш погляд, незначний внутрішній конфлікт з точки зору громадянської ідентичності. Це виражається у тому, що при разючо високому рівні патріотизму загалом респонденти демонструють середній рівень відданості країні, а також в тому, що при такому рівні активності громадянської позиції, що тяжіє до високого (а громадянська позиція та активність її демонстрації є формою самореалізації), респонденти оцінюють можливості для самореалізації в країні як посередні.

3.3 Соціально-психологічні чинники формування образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога»

Наступним етапом нашої роботи було проведення кореляційного аналізу, виявлення та опис кореляційних зв'язків між результатами семантичного диференціалу, результатами методик. Зокрема, було прийнято рішення розглядати результати методики «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» як внутрішні конфлікти за 12 цінностями окремо, в якості факторів, а не користуватись інтегральним показником методики (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Зведена таблиця виявлених кореляційних зв'язків

	Зрада – Перемога	Успіх – Невдача	Хороше – Погане	Досягнення – Провал	Наше – Чуже	Повага – Зневага	Чесність – Обман
Шкала загальної інтернальності	r=,24; p≤0.03	r=-,29 p≤0.01	r=-,24; p≤0.03	r=-,33; p≤0.00	r=-,22; p≤0.05	r=-,35; p≤0.00	r=-,0.27; p≤0.02
Свобода (конфлікт)	r=-,33 p≤0.00	r=,33; p≤0.00	r=,37; p≤0.00	r=,34; p≤0.00	r=,28; p≤0.01	r=,34; p≤0.00	r=,36; p≤0.00
Реалізація	r=,42; p≤0.00	r=-,43; p≤0.00	r=-,35; p≤0.00	r=-,42; p≤0.00	-	r=-,40; p≤0.00	r=-,32; p≤0.00
Патріотизм	r=,25; p≤0.02	r=-,27; p≤0.02	-	r=-,29; p≤0.01	-	r=-,29; p≤0.01	r=-,24; p≤0.04
Відданість	r=,31; p≤0.01	r=-,31; p≤0.01	r=-,26; p≤0.02	r=-,35; p≤0.00	-	r=-,33; p≤0.00	r=-26; p≤0.02

Отримані результати дають уявлення про силу зв'язку між тим, до якого полюсу в межах кожної полярної шкали є схильними досліджувані та результатами інших методик. Таким чином, ми можемо судити не лише про те, які соціальні та психологічні особливості можуть бути пов'язані з оцінками політичних фактів, а й яким чином.

Відсутність кореляцій з віковими показниками та показниками статусу в межах війни підтверджують нашу думку про те, що політична картина світу з психосемантичної точки зору не залежить від цих факторів, а, ймовірно, пов'язана із більш глобальними факторами, наприклад, як національна приналежність та залученість до спільного мовного простору.

Статистично значущий зв'язок з усіма розглянутими полярними шкалами демонструє рівень суб'єктивного контролю, виражений у стенах шкали загальної інтернальності. Методика виміру рівня суб'єктивного контролю тісно пов'язана з поняттями особистих досягнень, успіху, що, відповідно, пов'язано і з самооцінкою індивіда. Тож, чим вищий рівень суб'єктивного контролю, тим схильніший він інтерпретувати результати дій влади як досягнення, а не провал і вбачає в них радше повагу, аніж зневагу. Також, такі люди з вищим рівнем суб'єктивного контролю схильні

сприймати політичні факти як чесні, більш ймовірно визнають політичний успіх та віднесуть описане в політичному повідомлення явище політичної реальності до категорії «Перемога», порівняно з людьми з нижчим рівнем суб'єктивного контролю.

Також велику кількість сильних кореляцій було виявлено між розглянутими полярними шкалами та рівнем внутрішнього конфлікту за цінністю «свобода». По мірі зростання незадоволеності доступним їй рівнем свободи, у такій людині буде все більш притаманно схилитись до полюсів із негативною конотацією при оцінці політичного повідомлення (**зрада, невдача, погане, провал, чуже, зневага, обман**). Зі зростанням рівня конфлікту за цінністю «свобода» зростатиме і негативно спрямована категоричність. Люди, що незадоволені своїм рівнем свободи, відчують, що їх обмежують в цьому шляхом примусу. Держава є механізмом регуляції доступних прав та свобод, виражених в конституції України, проте, поточні реалії у вигляді повномасштабного вторгнення Росії в Україну 2022 року та, як наслідок, уведення воєнного стану, уповноважує поточну політичну владу на введення додаткових обмежень прав та свобод порівняно з мирним часом. Відтак, для людей з високим рівнем незадоволення доступністю свободи, така влада є для них по суті ворогом та агресором, що ймовірно і провокує вороже ставлення до усіх явищ політичної реальності, що виражене у стабільно негативно-конотованих оцінках. Це також відповідає нашим припущенням, зробленим на підставі асоціативного експерименту, де держава, чиновники та інші елементи державної політики асоціювались учасниками експерименту, в першу чергу, з категорією «Зрада».

Також, за результатами методики «Громадянська ідентичність» три з чотирьох факторів пов'язані з розглянутими полярними шкалами статистично значущими кореляційними зв'язками. Якщо розглядати силу зв'язків в цій тріаді факторів, найсильнішу кореляцію демонструє фактор «самореалізація в країні», дещо слабшу «відданість країні» та найслабшу

«патріотизм». В цілому, це відповідає тому, наскільки науково-репрезентативними ці фактори можуть бути в умовах повномасштабного вторгнення. Рівень патріотичного піднесення в Україні є дуже високим, що спонукало абсолютну більшість вибірки обирати значення, що відповідають максимальним значенням за цим фактором. Натомість, рівень самореалізації в країні це те, при оцінці чого, схоже, респонденти продемонстрували більшу міру об'єктивності та розважливості.

Фактор «Самореалізація в країні» найсильніше корелює з нашою основною полярною шкалою «Зрада – Перемога», порівняно з іншими факторами. Така сильна кореляція може пояснюватись тим, що чим вище людина оцінює свою самореалізацію в країні, тим тісніше вона пов'язує своє життя саме з цією країною, відтак, демонструє більш позитивний погляд на політичні факти, бачить в них, в середньому, радше перемогу, аніж зраду (а також інші позитивно-конотовані полюси: успіх, досягнення, хороше, повага і чесність). Ймовірно, чим тісніше людина пов'язує своє життя з країною, тим кращого майбутнього для неї (а отже і для себе) вона сподівається, що може підштовхувати її шукати та виокремлювати з інформації про політичні рішення та кроки, в першу чергу, позитивні (особливо з точки зору успіху та досягнень) моменти.

Фактори «відданість країні» та «патріотизм» демонструють такий же тренд, але слабший кореляційний зв'язок зі шкалами.

Іншою нашою гіпотезою було те, що середня оцінка політичного повідомлення за бінарним опозиційним конструктом «Зрада – Перемога» корелює з формою подачі політичного повідомлення (текстовим, візуальним та аудіальним). Для перевірки цієї гіпотези нами був застосований t-критерій Уелша, покликаний порівняти середні значення обраних вибірок на предмет статистично значущої різниці.

За результатами проведених тестів, не було знайдено статистично значущої різниці між середніми значеннями оцінок за шкалою «Зрада – Перемога» для зображень та тексту і, також, для зображень та

аудіоматеріалів. Натомість, гіпотеза про вплив форми подачі політичного факту на віднесення реципієнтом політичної інформації до «зради» чи «перемоги» підтвердились при порівнянні вибірок політичної інформації у вигляді тексту та у вигляді аудіо (t-критерій: 3.56; $p \leq 0.000$). Відхилення для середнього значення оцінки за шкалою «Зрада – Перемога» становить 0.33 пункти шкали Р. Лікерта в бік полюсу «Зрада».

Ймовірно, це обумовлено двома чинниками. По-перше, читаючи текст, учасники дослідження не були обмежені в часі і самостійно встановлювали часові рамки, отже могли прочитати кілька разів текст, провести певний первинний раціональний аналіз, що могло сприяти більш середнім, помірним оцінкам для вибірки одиниць аналізу у текстовому вигляді. В той же час, хоч учасники так само могли контролювати кількість прослуховувань самостійно, аудіозапис тривав від 40 секунд до півтори хвилини, що значно довше, аніж швидкість читання тексту, що складається з кількох абзаців, що негативно впливає на раціоналізацію інформації. Небажання витратити багато часу на повторне прослуховування, імовірно, веде до незначної (проте дуже статистично значущої) радикалізації оцінки. По-друге, апеляція до емоцій набагато більш ефективна, якщо відбувається в спосіб голосового впливу. В той же час, для тексту набагато складніше передавати інтонації, в тому числі інтонації стурбованості, засмученості чи обурення, якими користувались ведучі новин, які зачитували інформацію для аудіо. Інтонування голосом, ймовірно, разом з опосередкованим обмеженням доступу до інформації змушує, в середньому, людей схилитись до полюсу «зрада» в своїх оцінках.

Заключним етапом нашого дослідження є проведення множинного регресійного аналізу. Була побудована множинна регресійна модель для того, аби виявити чи відібрані нами фактори є чинниками формування бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога». Ознайомившись з графіками кореляцій, нами було відібрано 3 фактори, які ми додали в

регресійну модель – рівень суб’єктивного контролю (шкала загальної інтернальності), рівень внутрішнього конфлікту за цінністю «свобода» та рівень самореалізації в країні.

Регресійна модель має коефіцієнт детермінації (R-квадрат) 0.23, що означає, що виокремлені нами чинники пояснюють 23% варіації залежної змінної.

Для того щоб перевірити відібрані змінні на мультиколінеарність, був проведений розрахунок дисперсійно-інфляційного VIF-фактору. Для рівня суб’єктивного контролю значення VIF-фактору становить 1.09, для рівня внутрішнього конфлікту за цінністю «свобода» - 1.11, для рівня самореалізації в країні – 1.13. Ці значення менші за 3.5 та дуже близькі до 1, що дозволяє нам говорити про відсутність мультиколінеарності незалежних змінних в моделі.

Для перевірки достовірності регресійної моделі ми використали критерій Шапіро-Уїлка на нормальність розподілу залишків (мір відхилення спостережуваних значень від змодельованих). Результатом тесту є $W=0.989$, $p=0.79$, що є більше ніж $p=0.05$ та дає нам підстави вважати регресійну модель достовірною.

В рамках регресійної моделі нами були отримані наступні результати.

Таблиця 3.3

Чинники формування образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога»

Чинники	B-коефіцієнт	Стандартна помилка	Значущість
Константа	3.081	0.335	,000
Загальна інтернальність	0.027	0.027	,312
Свобода	-0.045	0.022	,047

Самореалізація	0.240	0.077	,002
-----------------------	-------	-------	------

Таким чином рівняння регресії для середнього значення за шкалою «Зрада – Перемога» матиме наступний вигляд:

$Y = 3.081 + 0.027$ (шкала загальної інтернальності) - 0.045 (рівень конфлікту за цінністю «свобода») + 0.240 (рівень самореалізації в країні) + e , де e – залишок між значеннями передбачення моделі.

Результати регресійної моделі свідчать про те, що рівень самореалізації в країні та рівень внутрішнього конфлікту за цінністю «свобода» можна вважати чинниками формування образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога». Проте, не було виявлено належного рівня впливу та статистичної значущості рівня суб'єктивного контролю, щоб вважати його чинником формування образу досліджуваного конструкту.

Це можна пояснити тим, що у комбінації з рівнем самореалізації в країні та рівнем внутрішнього конфлікту за цінністю «свобода», рівень суб'єктивного контролю втрачає свою статистичну значущість у регресійній моделі.

Ми вважаємо, що ці данні дають нам можливість розглядати обрані фактори як чинники формування, оскільки в рамках регресійної моделі продемонстрований їх вплив на процес оцінювання політичних фактів в рамках біполярного опозиційного конструкту. Тобто, від них, в описаній вище мірі, залежить який політичний факт суб'єкт інтерпретує як зраду, а який як перемогу. Індивіди з високим рівнем реалізації в країні, в нових політичних кроках та стратегіях будуть бачити перемогу, ймовірно це обумовлено тим, що на визнання політичних фактів як перемог впливає наявність особистого досвіду успіху та перемог. Люди ж низьким рівнем реалізованості в країні не мають такого досвіду досягнень та самоактуалізації, що не сприяє тому, аби вони розпізнали перемогу в політичному повідомленні. А, оскільки явище перемоги існує в біполярній

опозиції зі зрадою, не будучи спроможним оцінити політичні факти в позитивній конотації, індивід демонструє схильність до негативно-конотативної оцінки, тобто до оцінки політичного факту як зради.

Дещо слабшим, порівняно з попереднім, та все ж напрочуд статистично значущим чинником формування є рівень внутрішнього конфлікту за цінністю свобода.

В цілому, можна припустити, що різницю в оцінках для людей з високими та низькими рівнями самореалізації в країні та внутрішнього конфлікту за цінністю «свобода» можна пояснити тим, що ці чинники змушують специфічним чином формувати та розподіляти масив критерій для «Зради» та «Перемоги» в межах їх бінарного опозиційного зв'язку. Регресійна модель демонструє, що для людей з високим рівнем самореалізації в країні та низьким рівнем внутрішнього конфлікту за цінністю «свобода» притаманний такий масив критеріїв та їх розподіл, що при оцінці політичного факту, вони його інтерпретують як перемогу. В той же час, люди з низьким рівнем реалізації в країні та високим рівнем внутрішнього конфлікту за цінністю свобода властиве володіння таким масивом критеріїв та їх розподіл що при оцінці політичного факту, вони його інтерпретують як перемогу. Цим ми і обґрунтовуємо те, чому одні й ті ж політичні факти можуть різними людьми інтерпретуватись як зрада чи перемога.

За результатами проведеного дослідження розроблені наступні рекомендації щодо формування образу біполярного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» в політичній картині світу українців:

1. Законопроекти, що ініціюють обмеження прав у зв'язку з воєнним станом мають бути подані у вигляді, в першу чергу, народної ініціативи, а не державними інститутами. Це збільшить ймовірність інтерпретації цієї події, як такої, що сприяє колективній перемозі, а не є зрадою;

2. Формування позитивного погляду на політичну реальність, зокрема на образ перемоги, в першу чергу слід здійснювати не через піднесення патріотичних почуттів емоційної накачки та посилення почуття любові і гордості за рідну країну, а через актуалізацію особистого зв'язку індивіда з країною (в ідеалі, з державою). Образ перемоги актуалізується через тезу «Я тут народився, виріс, реалізувався, а отже так і має залишатись і надалі».

3. Усіляко акцентувати увагу на тому, що здобутки та успіхи – заслуга народу, а не політикуму. Українці схильні сподіватись зради від формальних лідерів, тож, в окремих випадках, реальні успіхи та користь можуть бути неминуче применшені загалом і навіть сприйнято радше вороже, якщо будуть прямо асоційовані з окремою політичною фігурою, партією чи органом влади.

Висновки до розділу 3

В даному розділі висвітлені результати застосування методик, опитувальників, анкети. Отримавши значний обсяг даних, була виконана їх статистична обробка за допомогою комп'ютерної програми «Microsoft Excel», «R Studio» та мови програмування R для статистичної обробки даних. Відповідно, в першу чергу був проведений кореляційний аналіз результатів методик з основною та другорядними шкалами, знайдена та описані кореляційні зв'язки. Також був застосований t-критерій Уелша для виявлення статистично значущих відхилень у середніх значеннях залежно від форми подачі політичного факту. Таке відхилення було знайдене для аудіальної форми подачі політичного факту порівняно із текстовою.

Була визначена формула формування образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» на підставі застосування множинного регресійного аналізу. На його підставі були виявлені чинники формування у вигляді рівня самореалізації в країні та рівня внутрішнього

конфлікту за цінністю «свобода» та особливості їх впливу на образ дихотомії «Зрада – Перемога».

Респонденти з високим рівнем самореалізації в країні та низьким рівнем внутрішнього конфлікту за цінністю свобода мають таку сформовану систему критеріїв та їх розподіл всередині бінарної опозиції в межах політичної картини світу, які дозволяють їм оцінити як перемогу ті політичні факти, які були оцінені як зрада респондентами з протилежними якостями.

ВИСНОВКИ

В кваліфікаційній роботі здійснено узагальнення теоретичних та емпіричних результатів дослідження образу бінарного опозиційного конструкту та чинників його формування в політичній картині світу. Відповідно, можемо сформулювати наступні висновки:

1. Бінарні опозиційні конструкти є атрибутом бінарного мислення, а також основою класифікаційної та оцінної діяльності при формуванні картини світу. Бінарні опозиції виступають ментальними шкалами, які використовуються індивідом з метою якісної оцінки (віднесення до певного класу) та кількісної оцінки (в якій мірі відноситься до певного класу) нова інформація про довколишню реальність. Бінарними опозиційними конструктами називають такі бінарні концепти, які об'єднані в дихотомію, але не є конвенційно протилежними за значенням. Здебільшого бінарні опозиції є емоційно та аксіологічно навантаженими, існують у вигляді «цінності – антицінності», тому не стільки відображають реальний стан речей, скільки особисте ставлення носія картини світу. Це й визначає специфічну природу політичної картини світу з психосемантичної точки зору, порівняно з іншими картинами світу, позаяк основну роль в ній відіграють не знання про політичну реальність, а індивідуальні оцінки та явища, що формуються та утверджуються в людини в ході зіткнення ідеологічних дискурсів.

2. У результаті асоціативного підтвердження були виявлені маркери, які підтверджують те, що попри повномасштабне вторгнення Росії в Україну та виниклу потребу сформулювати нове бачення та образ перемоги, образ бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» досі містить потужну складову у вигляді протистояння народу та влади, протиставлення країни та держави. Громадяни не асоціюють себе з урядом та органами влади і, радше, знаходяться в опозиції до них. Наводячи асоціації до поняття «перемога» респонденти продемонстрували розуміння перемоги, як передусім самовдосконалення, реформування, підвищення

своєї якості життя, а не подолання зовнішнього ворога. Це може негативно впливати на формування загального розуміння перемоги України як завершення війни та розгром противника, практично вилучає фігуру останнього із процесу протистояння, створює широке поле можливостей для просування ворожої антиурядової пропаганди.

3. Провідним чинником формування образу бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» з усіх розглянутих є рівень самореалізації в країні. Також значущим чинником є рівень внутрішнього конфлікту за цінністю «свобода». Від цих факторів буде залежати те, яким чином респондент оцінить політичний факт – як зраду чи як перемогу та у якій мірі. Люди з високим рівнем реалізації в країні та низьким рівнем внутрішнього конфлікту за цінністю «свобода» схильні бачити в політичних фактах не лише більше перемог, а й в цілому демонструють більш оптимістичні оцінки політичної реальності, що продемонстровано на кореляціях як з основною та і з другорядними шкалами. Для людей з низьким рівнем реалізації в країні та рівнем внутрішнього конфлікту за цінністю «свобода», навпаки, властиво не визнавати успіхів та досягнень у тих же політичних фактах, а й демонструвати песимістичне і навіть насторожене ставлення до політичної реальності, як до простору, звідки слід сподіватись зради, підступу та обману.

Відтак, справедливим буде підсумувати, що образ бінарного опозиційного конструкту «Зрада – Перемога» не в останню чергу формується тим, наскільки тісно пов'язує громадянин з Україною своє життя, свої фактичні, матеріальні здобутки та досягнення, в той час як емоційне ставлення любові, гордості за державу та патріотизму, радше виконує другорядну роль. Також, формуванню образу конструкту сприяє співвідношення бажаного та доступного рівня свободи.

Проведене дослідження не вичерпує в повній мірі питання того, які чинники формують образ «Зрада – Перемога» в політичній картині світу. **Перспективою подальших досліджень** може бути не лише

виявлення додаткових чинників формування концепту, а й дослідження бінарного мислення, бінарного політичного світогляду в умовах зовнішньополітичної кризи та війни, а також проблеми формування соціально-політичного оптимізму як передумова політичної стабільності та солідарності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Амелін, А. (2019, 1 серпня). Якою буде заробітна плата в 2020 році. *UIFuture*. <https://uifuture.org/publications/24945-yakoyu-bude-serednya-zarplata-u-2020-rotsi/>
- Баньковська, Ю. (2021). Проблема анонімності мережевих конфліктів в інформаційному суспільстві. У *"Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві"* (с. 149–150). ТОВ «Друкарня Мадрид».
- Бінарна опозиція. (б. д.). У *Велика українська енциклопедія*. Взято 16 листопада 2022 з https://vue.gov.ua/binarna_opositsiia
- Венгринюк, Х. (2011). Центральне/маргінальне як проблема літературознавчого дискурсу. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*, 168(156), 25–29.
- Вітренко, Ю. (2019, 23 грудня). Перемога чи Зрада? *New Voice*. <https://nv.ua/ukr/opinion/peremoga-chi-zrada-50060819.html>
- Гаврилюк, О. (2015). Опозиція «свій – чужий» як об'єкт міждисциплінарних досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Філологічна»*(56), 65–68.
- Довбня, І. (2013). Бінарність як основа категоризації простору в праїндоевропейській мовній свідомості. *Наукові записки, Серія «Філологічна»*(115), 117–123.
- Довбня, Н. (2011). Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах [Автореф. дис. канд. філол. наук]. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова.
- Жадан, І. (2011). Методологічні засади дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави*, (12), 35–42.

- Загнітко, А. (2001). Сучасні українські синтаксичні концепції. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*, 1, 33–37.
- Зубач, О., & Микитюк, М. (2021). Лінгвокультурні аспекти політичного анекдоту сучасної німецької мови. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*, 2(31), 91–95.
- Качмар, О. (2014). Проблема співвіднесення концептуальної та мовної картин світу. *Актуальні питання гуманітарних наук*, (9), 173–178.
- Кирилюк, О. (2018). Суспільно-політичні неологізми як віддзеркалення мовної картини воєнного протистояння. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство.*, 1, 57–62.
- Коляденко, О. (2013). Термін фрейм у лінгвістиці. *Термінологічний вісник*, (2(1)), 139–144.
- Компан, І. (2019, 26 листопада). ОВДП: «перемога» чи відстрочка вироку. *New Voice*. <https://nv.ua/ukr/opinion/ovgz-peremoga-ili-otsrochka-prigovora-50055685.html>
- Коробкова, О. (2020, 24 січня). Зміцнення гривні-2019: зрада чи перемога. Економічна правда. <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/01/24/656229/>
- Котова, І. (2017). Концепти герой та антигерой в американському кінодискурсі: Когнітивний і прагматичний аспекти [Дис. канд. філол. наук]. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Кузь, Г. (2021). Українська неофразеологія: Семантика, стилістика, прагматика. *Studia ukrainica posnaniensia*, 9(1), 59–71.
- Кучик, Г. (2022). Лінгвістичні аспекти політичної комунікації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 33 (22)(7), 232–236.
- Омельченко, О. (2019, 8 квітня). Поразка з шансом на реванш: Чому СОТ не підтримала Україну в транзитній суперечці з РФ. Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/04/8/7094887/>

- Остапенко, І. (2013). Концептуальні засади емпіричного дослідження владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць.*, 4(21), 153–158.
- Парахонський, Б., & Яворська, Г. (2017). Онтологія гібридної війни: Гра прихованих смислів. *Стратегічна панорама, Гібридна війна і національна безпека*(1), 7–16.
- Петровська, І. (2015). Особливості громадянської ідентичності студентів. *Наука і освіта, Психологія*(10), 177–182.
- Петровська, І. (2016). Типи громадянської ідентичності студентської молоді. *Актуальні проблеми психології*, (31), 317–330.
- Подсевак, К. (2019). Чуттєво-поняттєвий складник концептуальної бінарної опозиції ЛЮДИНА - ТЕХНІКА у творчості Рея Бредбері. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія "Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов"*, (вип. 90), 48–53.
- Приходько, А. (2013). Концепти та концептосистеми. Видавець Біла Є. А.
- Рашкован, В. (2020, 20 травня). Чи є "зрада" в зміні програми кредитування МВФ для України. Економічна правда.
<https://www.epravda.com.ua/columns/2020/05/8/660265/>
- Роттер, Дж. (б. д.). *Опитувальник Роттера*. Психологіс. Енциклопедія практичної психології. <http://psychologis.com.ua/index-3573.htm>
- Сахарова, О. (2007). Бінарні опозиційні концепти в українській мовній свідомості. *Культура народів Причорномор'я*, 2(110), 162–164.
- Семегин, Т. (2011). Концепт та суміжні з ним поняття. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*(5), 246–249.
- Семененко, Л. (2015). Теоретичні засади вивчення способів категоризації політичної дійсності в мовних картинах світу. *Наукові записки*

Національного університету «Острозька академія», Серія «Філологічна»(59), 184–187.

- Семенов, В., & Черкасов, С. (2018). Сучасне осмислення вчення Г. В. Ф. Гегеля про всезагальні закони. *Гілея: Науковий вісник*, (133), 153–161.
- Сидоренко, С. (2020, 25 лютого). Олена Зеркаль: Маємо нарешті зрозуміти, що почалася інша ера відносин з Росією. *Європейська правда*. <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2020/02/25/7106774/>
- Симоненко, С. (2007). Аналіз категорій “образ світу” та “картина світу” у контексті дослідження візуально-мисленневих стратегій. *Наука і освіта*, (3), 47–52.
- Скнар, О. (2012). Політична картина світу молоді: Визначення, складові, функції. *Психологія і суспільство*, (3 (49)), 101–107.
- Субашкевич, І. (2015). Модифікація методики О. Фанталової "Рівень співвідношення "цінності" і "доступності" в різних життєвих сферах". *Педагогіка і психологія професійної освіти, Психологія*(4-5), 77–86.
- Сушко, А. (2022). Соціокультурний підхід в дослідженні політичних процесів українського суспільства. У *Сучасні політичні процеси: Глобальний та національний виміри* (с. 130–134). МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.».
- Тараненко, К. (2014). Прагматика антонімії української мови [Автореф. дис. канд. філол. наук]. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
- Таранець, В. (1999). Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови) (2-ге вид.). Астропринт.
- Тхоровська, С. (2007). Стратегії ідеологічного дискурсу. *Вісник СумДУ, серія "Філологія"*, 2(1), 50–55.

- Чернікова, О. (2015). Вербальний мем: Лінгвістичний аспект. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія", Серія «Філологічна»*(51), 354–356.
- Чернікова, О. (2021). Вербальність і візуальність мема: Структура. У *Ad orbem per linguas. До світу через мови. Світ цінностей і цінності у світі* (с. 432–434). Видавничий центр КНЛУ.
- Широкова, І. (2018). Модель, образ, картина світу: Диференціація понять. *Science and Education a New Dimension, Philology, VI(51)(176)*, 72–75.
- Штанько, В. (2012). Віртуальний комунікативний простір і проблеми самоідентифікації особистості. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series "Theory of Culture and Philosophy of Science"*(47).
- Яворська, Г. М. (2016). Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети. Серія "Політика"*, (4 (41)), 41–48.
- Abelar, P. (2007). Yes and no: Peter Abelard's *SIC ET NON* (P. Throop, Пер.). MedievalMS.
- Blackburn, S. (2008). The Oxford dictionary of philosophy (2-ге вид.). Oxford University Press.
- Burzyńska, A., & Markowski, M. (2009). Strukturalizm I. У *Teorie literatury XX wieku : Podręcznik* (с. 197–231). Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Chunmei, Y. (2018). Analysis on the Binary Oppositions of Django Unchained. *International Journal of Humanities, Social Sciences and Education*, 5(2), 14–30.
- Culler, J. (2016). Paul de Man's Contribution to Literary Criticism and Theory. У *The Future of Literary Theory* (с. 292–303). Routledge.
- Dialectic. (2021). У *Hegel and the spirit* (с. 69–83). Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1nxcvqt.9>

- Eastman, T. (2004). Duality without Dualism. Y T. Eastman & H. Keeton (Ред.), *Physics and whitehead: Quantum, process and experience* (с. 14–30). State University of New York Press.
- Echevarria II, A. J. (2016). Operating in the gray zone: An alternative paradigm for U. S. military strategy. US Army War College Press.
- Eco, U. (1972). La structure absente: Introduction a la recherche se miotique. Mercure de France.
- Elbow, P. (1975). *Oppositions in Chaucer*. Wesleyan University Press.
- Elbow, P. (1993). The uses of binary thinking. *Journal of Advanced Composition*, 13(1), 51–78.
- Germond-Duret, C. (2016). Tradition and modernity: An obsolete dichotomy? Binary thinking, indigenous peoples and normalisation. *Third World Quarterly*, 37(9), 1537–1558.
- Jadou, S. H., & Ghabra, I. M. M. M. A. (2021). Barthes' semiotic theory and interpretation of signs. *International Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 11(3).
<https://doi.org/10.37648/ijrssh.v11i03.027>
- Jorgensen, M. W., Phillips, L. J., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. SAGE Publications, Incorporated.
- Jung, C. G. (2014). *Two essays on analytical psychology*. Routledge.
- Koltko-Rivera, M. E. (2004). The psychology of worldviews. *Review of General Psychology*, 8(1), 3–58.
- Le, E. (2001). Linguistic analysis of political discourse: The language of articles about the chechen war in the american press. *Political Studies*, 2(95), 93–112.
- LeDoux, J. E. (1994). Emotion, Memory and the Brain. *Scientific American*, 270(6), 50–57.
- Levi-Strauss, C. (1966). *The savage mind*. University of Chicago Press.
- Levi-Strauss, C., Magidoff, J., & Vinsonneau, N. (2021). *Structural anthropology zero*. Polity Press.

- Lippman. (1965). *Public opinion*. Free Press.
- Lloyd, G. E. R. (1966). *Polarity and analogy*. Cambridge University Press.
- Peckham, M. (1967). Man's rage for chaos. biology, behavior, and the arts. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 25(4), 470.
- Smith, G. (1996). Binary opposition and sexual power in paradise lost. *Midwest Quarterly*, 37(4), 383.
- Synytsia, I. (2021). The discursive opposition and the “power of discourse” in the ukrainian mass media. *Y SHS Web of Conferences* (c. 1–7).
- Van Dijk, T. A. (2013). *Ideology and discourse* (M. Freeden & M. Stears, Ред.). Oxford University Press.
- Wang, X. Y. (2022). An analysis of the dual opposition structure of life and death presented in ancient myths. *International Journal on Integrated Education*, 5(6), 126–130.
- Wood, J. D., & Petriglieri, G. (2005). Transcending polarization: Beyond binary thinking. *Transactional Analysis Journal*, 35(1), 31–39.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник І. Петровської «Громадянська ідентичність»

Інструкція: Прочитайте, будь ласка, уважно всі твердження. Визначте ступінь Вашої згоди з кожним твердженням. Позначте свою відповідь знаком «+». Не витрачайте багато часу на обдумування відповідей.

Твердження	1 - повністю не погоджуюсь	2 – швидше не погоджуюсь	3 – важко сказати	4 - швидше погоджуюсь	5 – повністю погоджуюсь
<i>Я пишаюся тим, що є громадянином України</i>					
<i>Я вважаю себе патріотом України</i>					
<i>Мене переповнюють позитивні емоції, коли звучить гімн України</i>					
<i>Своє майбутнє я пов'язую лише з Україною</i>					
<i>Якщо була б можливість, я би без вагань переїхав жити в іншу країну</i>					
<i>Я вірю в перспективи розвитку України як держави</i>					
<i>Існує багато можливостей для особистісної та професійної самореалізації в Україні</i>					
<i>Для мене важливо підтримувати українські традиції та культуру</i>					
<i>Я готовий працювати заради України</i>					
<i>Я повністю ідентифікую себе з</i>					

<i>громадянином України</i>					
<i>Я вважаю себе відповідальним громадянином</i>					
<i>Мої уявлення про себе мають тісний зв'язок із Україною</i>					
<i>Я завжди відстоюю свої права як громадянин країни</i>					
<i>Мені байдуже, в якій країні реалізовувати себе та свої таланти</i>					
<i>Я високо оцінюю свою громадську активність</i>					
<i>Я маю почуття любові до України</i>					
<i>В Україні безпечне та благополучне життя неможливе</i>					

Опитувальник Джуліана Роттера

Інструкція: Вам буде запропоновано 44 твердження, що стосуються різних сторін життя і ставлення до них. Оцініть, будь ласка, ступінь своєї згоди або незгоди з наведеними твердженнями за 6-бальною шкалою: -3 -2 -1 +1 +2 +3, від повного заперечення (-3) до повної згоди (+3).

Іншими словами, поставте проти кожного твердження бал від одиниці до трійки з відповідним знаком «+» (згода) або «-» (незгода).

1. Просування по службі більше залежить від вдалого збігу обставин, ніж від здібностей і зусиль людини.

2. Більшість розлучень відбувається тому, що люди не захотіли пристосуватися одне до одного.

3. Хвороба - справа випадку; якщо вже судилося захворіти, то нічого не поробиш.

4. Люди виявляються самотніми через те, що самі не виявляють інтересу і дружелюбності до оточуючих.

5. Здійснення моїх бажань часто залежить від везіння.

6. Марно докладати зусилля для того, щоб завоювати симпатії інших людей.

7. Зовнішні обставини-батьки і добробут впливають на сімейне щастя не менше, ніж стосунки подружжя.

8. Я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що відбувається зі мною.

9. Як правило, керівництво виявляється більш ефективним, коли керівник повністю контролює дії підлеглих, а не покладається на їх самостійність.

10. Мої оцінки в школі, в інституті часто залежали від випадкових обставин (наприклад, настрою викладача) більше, ніж від моїх власних зусиль.

11. Коли я будую плани, то, загалом, вірю, що зможу здійснити їх.
12. Те, що багатьом людям здається удачею чи везінням, насправді є результатом довгих цілеспрямованих зусиль.
13. Думаю, що правильний спосіб життя може більше допомогти здоров'ю, ніж лікарі і ліки.
14. Якщо люди не підходять один одному, то, як би вони не старалися, налагодити сімейне життя все одно не зможуть.
15. Те хороше, що я роблю, зазвичай буває гідно оцінений іншими.
16. Люди виростають такими, якими їх виховують батьки.
17. Думаю, що випадок чи доля не грають важливої ролі в моєму житті.
18. Я не намагаюся планувати далеко вперед, оскільки багато залежить від того, як складуться обставини.
19. Мої оцінки в школі найбільше залежали від моїх зусиль і рівня підготовленості.
20. У сімейних конфліктах я частіше відчуваю відповідальність за собою, ніж за протилежною стороною.
21. Життя більшості людей залежить від збігу обставин.
22. Я волію таке керівництво, при якому можна самостійно визначати, що і як робити.
23. Думаю, що мій спосіб життя жодною мірою не є причиною моїх хвороб.
24. Як правило, саме невдалий збіг обставин заважає людям добитися успіху в своїх справах.
25. В кінці кінців, за погане управління організацією відповідальні самі люди, які в ній працюють.
26. Я часто відчуваю, що нічого не можу змінити в сформованих обставинах.
27. Якщо я дуже захочу, то зможу повернути до себе майже кожного.

28. На підростаюче покоління впливає так багато обставин, що зусилля батьків по його вихованню часто виявляються марними.
29. Те, що зі мною трапляється, це справа моїх власних рук.
30. Важко буває зрозуміти, чому керівники чинять саме так, а не інакше.
31. Чоловік, який не зміг добитися успіху у своїй роботі, швидше за все, не проявив достатньо зусиль.
32. Найчастіше я можу домогтися від членів моєї сім'ї того, що хочу.
33. У неприємностях і невдачах, які були в моєму житті, частіше були винні інші люди, ніж я сам.
34. Дитину завжди можна вберегти від застуди, якщо за ним стежити і правильно одягати.
35. У складних обставинах я вважаю за краще почекати, поки проблеми не вирішаться самі собою.
36. Успіх є результатом наполегливої праці і мало залежить від випадку або везіння.
37. Я відчуваю, що від мене більше, ніж від кого б то не було, залежить щастя моєї сім'ї.
38. Мені завжди було важко зрозуміти, чому я подобаюся одним людям і не подобаюся іншим.
39. Я завжди віддаю перевагу приймати рішення і діяти самостійно, а не сподіватися на допомогу інших людей чи на долю.
40. На жаль, заслуги людини часто залишаються невизнаними, незважаючи на всі його старання.
41. У сімейному житті бувають такі ситуації, які неможливо вирішити навіть при самому сильному бажанні.
42. Здібні люди, які не зуміли реалізувати свої можливості, мають звинувачувати в цьому тільки самих себе.

43. Багато мої успіхи були можливі тільки завдяки допомозі інших людей.

44. Більшість моїх невдач сталося від невміння, незнання чи ліні і мало залежало від везіння чи невезіння.

**Модифікація методики О. Фанталової "Рівень співвідношення
"цінності" і "доступності" в різних життєвих сферах"**

Порівняння в матриці 1 проводять на підставі того, що представлені в цьому списку цінності мають для Вас різну значущість, різну міру привабливості. Ви вибираєте із двох цінностей ту, яка здається Вам у цій парі важливішою, її Ви виділяєте. Обводити можна лише одну цифру з пари. Пропускати пари не можна. Відповідайте швидко, за першою думкою.

Закінчивши заповнення матриці 1, переходьте до матриці 2. У ній порівняння проводять на підставі того, що деякі з представлених цінностей є для Вас доступнішими в житті порівняно з іншими. Ви вибираєте з пари ту цінність, яку Вам легше досягнути.

Нумерація понять, що позначають цінності

1. Активне, діяльне життя.
2. Здоров'я (фізичне і психічне).
3. Цікава робота.
4. Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного).
5. Любов (духовна і фізична близькість з улюбленою людиною).
6. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальної скрути).
7. Наявність хороших і вірних друзів.
8. Упевненість у собі (свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів).
9. Пізнання (можливість розширення своєї освіти і світогляду, загальної культури, а також інтелектуальний розвиток).
10. Свобода як незалежність у вчинках і діях.
11. Щасливе сімейне життя.
12. Творчість (можливість творчої діяльності).

Додаток Г

Матриця 1. Порівняйте поняття-цінності на основі їх більшої значущості та привабливості для Вас.

1 2	2 3	3 4	4 5	5 6	6 7	7 8	8 9	9 10	10 11	11 12
1 3	2 4	3 5	4 6	5 7	6 8	7 9	8 10	9 11	10 12	
1 4	2 5	3 6	4 7	5 8	6 9	7 10	8 11	9 12		
1 5	2 6	3 7	4 8	5 9	6 10	7 11	8 12			
1 6	2 7	3 8	4 9	5 10	6 11	7 12				
1 7	2 8	3 9	4 10	5 11	6 12					
1 8	2 9	3 10	4 11	5 12						
1 9	2 10	3 11	4 12							
1 10	2 11	3 12								
1 11	2 12									
1 12										

Матриця 2. Порівняйте поняття-цінності на основі легкості їх досяжності для Вас.

1 2	2 3	3 4	4 5	5 6	6 7	7 8	8 9	9 10	10 11	11 12
1 3	2 4	3 5	4 6	5 7	6 8	7 9	8 10	9 11	10 12	
1 4	2 5	3 6	4 7	5 8	6 9	7 10	8 11	9 12		
1 5	2 6	3 7	4 8	5 9	6 10	7 11	8 12			
1 6	2 7	3 8	4 9	5 10	6 11	7 12				
1 7	2 8	3 9	4 10	5 11	6 12					
1 8	2 9	3 10	4 11	5 12						
1 9	2 10	3 11	4 12							
1 10	2 11	3 12								
1 11	2 12									
1 12										